

NYTFOKUS

FRA ØKONOMISK VÆKST TIL BÆREDYGTIG UDVIKLING

Mar. 2019

HAR VI GLEMT DEN **SOCIALE ULIGHED?**

INTERVIEW MED **MOGENS LYKKETOFT**

CIVIL ULYDIGHED: GRØN AKTIVISME INDEFRA
BÆREDYGTIGE INVESTERINGER AF PENSIONER

13

NOAH 50 ÅR

NOAH

NYTFOKUS

Find os

Nyt Fokus udgives som et elektronisk tidsskrift med 3-4 numre om året. Dette og tidligere numre kan læses på hjemmesiden www.nytfokus.nu, hvor man også kan tilmelde sig mailliste for orientering om nye numre.

Nyt Fokus – fra økonomisk vækst til bæredygtig udvikling.
Nr. 13 – Marts 2019.

Tidsskriftet Nyt Fokus inspirerer, kvalificerer og provokerer til nytænkning og debat om omstillingen til et bæredygtigt samfund, der respekterer naturens bæreevne og sikrer alle mennesker på kloden lige muligheder for et godt liv. Dette forudsætter gennemgribende forandringer af samfundet og et opgør med dogmet om fortsat vækst i økonomi og forbrug som overordnet mål. Tidsskriftet belyser problemernes årsager og sætter fokus på visioner, mål og tiltag til en reel bæredygtig udvikling.

Nyt Fokus er et uafhængigt tidsskrift udgivet af Miljøbevægelsen NOAH. Artikler i Nyt Fokus er ikke nødvendigvis udtryk for Miljøbevægelsen NOAHs holdning.

©Nyt Fokus og forfatterne.

Det er tilladt at citere tidsskriftet med tydelig kildeangivelse.

Udgiver

Miljøbevægelsen NOAH
Nørrebrogade 39, 1. TV.
2200 København N
www.noah.dk
NOAH findes også på Facebook

Redaktion

Toke Haunstrup (ansv.), Emil Hageman Christensen, Ole Busck, Niels Henrik Hooge, Sussanne Blegaa og Thomas Jazrawi

Layout

Cathrine Hollender Thelin og Jenan Issa V18

Forsidefoto

Foto: Klem@s (Creative Commons)

ISSN: 2246-6746

50 år er gået – 11 år igen	03
Interveiw med Mogen Lykketoft	04
Har miljøbevægelsen glemt den sociale ulighed?	08
Partiers syn på klimalov og afgifter	12
Lille spejl på væggen der, hvem er grønnest ...	14
Miljø- og klimaskepsis som politisk fænomen	18
EU gasser op på trods af klimamål	22
Grøn aktivisme indefra	26
Vi er alle investorer - men investerer vi bæredygtigt?	30
NOAHs flyvende start	34
Anmeldelser	38
Nyt om NOAH	41
Klimaudsyn	42

 NOAH
Friends of the Earth Denmark

50 år gået - 11 år igen

Det haster med klimaindsatsen. Vi har kun 11 år til at halvere udledning af drivhusgasser, hvis vi skal holde os inden for 1,5 graders opvarmning. Derfor er valgene til Europa-Parlamentet og Folketinget afgørende for, om vi når det. Læs mere om „klimavalget“ i dette nummer, som også markerer NOAHs halvtredsårsjubilæum.

— Af redaktionen —

Med afholdelse af valg til både Europa-Parlamentet og Folketinget bliver de kommende måneder afgørende for de næste mange års miljø- og klimapolitik. Det er i den forbindelse opmuntrende, at miljø og klima for første gang står højt på vælgernes dagsorden – ifølge flere meningsmålinger endda højest!

Men valgene afholdes på en dystre baggrund: I oktober sidste år offentliggjorde FN's klimapanel særrapporten *Global Warming of 1.5°C*, som på baggrund af flere års studier konkluderer, at hvis vi skal holde os inden for en global temperaturstigning på 1,5°C, så skal menneskehedens udledninger af drivhusgasser være rundt regnet halveret i 2030 (målt i forhold til 2010) – og helt nede på nul i 2050. Dette står i skærende kontrast til indsatsen herhjemme, hvor udledningen af drivhusgasser fra Danmarks økonomiske aktiviteter i 2017 kun lå ca. 12 pct. under niveauet i 2010. Der er altså endnu lang vej til en halvering af de danske udledninger om blot 11 år!

Tallene viser, at der ingen tid er at spille: Omstillingen skal ske langt hurtigere og på tværs af alle sektorer i samfundet. Og da vi vælger politikere for fem år ad gangen til Europa-Parlamentet, og op til fire år for Folketinget, er det derfor afgørende for de næste mange års klimapolitik, hvem vi vælger denne gang.

I dette nummer af *Nyt Fokus* sætter vi spot på de forestående (klima) valg gennem flere artikler. Vi indleder med tre artikler, som på forskellig vis undersøger koblingen mellem klima- og bæredygtighedspolitikken og et andet af tidens vigtige temaer, nemlig den stigende sociale ulighed: Dette sker i artiklen *Grøn omstilling kræver indsats mod social ulighed*, som er et interview med Mogens Lykketoft, artiklen *Har vi glemt den sociale ulighed?* og i en rundspørge til Folketingets partier i *Partiers syn på klimalov og afgifter*.

Artiklen *Lille spejl på væggen der, hvem er grønnest ...* diskuterer, hvad vi skal forstå ved begrebet „grønne partier“, mens *Miljø- og klimaskepsis som politisk fænomen* beskriver, hvordan miljø- og klimaskepsis stadig spiller en rolle hos især radikaliserede, nationalistiske partier.

I modstrid med EU's egne erklærede klimamål, fortsætter unionen med at støtte udbygningen af en infrastruktur baseret på gas fra Nordsøen og Rusland. Dette kritiseres i artiklen *EU gasser op på trods af klimamål*. Endelig deler to klimaaktivister deres erfaringer med civil ulydighed og klimabevægelsen Ende Gelände i Tyskland i artiklen *Grøn aktivisme indefra*, der samtidig reflekterer over, hvilken rolle denne form for aktiv handling spiller i forhold til de klassiske demokratiske strukturer, som forårets valg er udtryk for.

Endelig bringes, uden for tema, artiklen *Vi er alle investorer – men investerer vi bæredygtigt?*, der fremhæver vigtigheden af, at vi engagerer os i arbejdet for at fremme bæredygtige investeringer af vores egne pensionsopsparinger.

NOAH 50 år!

Den 9. marts 2019 kunne NOAH fejre sit halvtredsårsjubilæum. Siden 1969 har NOAH været en vigtig stemme i den danske miljødebat. Som Peder Agger og Jesper Brandt skriver i artiklen *NOAHs flyvende start – og tiden derefter*, har et vigtigt særkende for NOAH været at kombinere bevægelsens tidlige politiske erfaringer med en dybere forståelse af samspillet mellem mennesker og natur. Derved var NOAH helt fra starten ikke „kun“ optaget af naturens forringelse og naturbeskyttelse, isoleret set, men i lige så høj grad af, hvordan naturforringelsen er en indgroet del af menneskets aktiviteter og måden vi indretter vores samfund på. Denne radikale form for økologiforståelse var fremmed for sin samtid i 1969, men har til alt held spredt sig til store dele af samfundet i dag – ikke mindst takket være NOAHs indsats.

Vejen til et fuldt bæredygtigt samfund er endnu lang, men NOAH vil fortsætte arbejdet for, at vi nok skal nå i mål!

Hip hip hurra! Og god læselyst!

Grøn omstilling kræver indsats mod social ulighed

Interview: Mogens Lykketoft tror på muligheden for en grøn omstilling og at verdensmålene, som blev vedtaget under hans formandskab i FN, kan nås. Men han savner en stærkere politisk ledelse til at sætte de rette mål og rammer for udviklingen og sørge for økonomisk udjævning.

Af Ole Busck og Heather Louise Madsen

Her op til det kommende folketingsvalg har *Nyt Fokus* sat Socialdemokratiets Mogens Lykketoft stævne for en snak om den grønne omstilling, social ulighed og FN's Verdensmål (også kaldet SDG'erne, som er en forkortelse for det engelske *Sustainable Development Goals*).

Fremskridt for Verdensmålene?

Ser du væsentlige fremskridt globalt siden vedtagelsen af Verdensmålene i 2015? I den politiske arena? I industrien?

„Umiddelbart ser det med f.eks. Trumps ageren dårligt ud – men vi må jo se på ham som kun en overgang. Gør vi ikke det, så er alt håb jo ude! Men han har jo opnået, at borgmestre, guvernører og virksomheder er blevet mere engagerede i denne dagsorden end ellers. Han har mobiliseret mere positiv modsigelse end han har nået at ødelægge.“

„Men den politiske aktivitet med hensyn til at lave handlingsplaner til opfølgning af SDG'erne er fortsat alt for svag. Det gælder overalt, også i Danmark. Regeringens handlingsplan er kun en opsummering af det, vi i forvejen er gode til – og som vi ikke bliver ved med at være gode til, hvis vi ikke skærper ambitionsniveauet. Det, som har været positivt i de seneste år, er engagementet fra dem som i virkeligheden skal gøre en stor del af arbejdet, de store byer og virksomheder. Jeg har været ude henvend 250 gange siden jeg kom hjem fra FN i september 2016 og talt i alle mulige fora, og det giver grundlag for stor optimisme.“

„Der er rigtig mange kommuner, der har taget det til sig, også meget konkret: hvordan investerer vi bæredygtigt, når vi bygger, hvordan indkøber vi bæredygtigt. Der er lavet handlingsplaner og så videre. Jeg har faktisk ikke på dansk grund oplevet nogen international dagsorden, der har medført så meget konkret aktivitet, på lokalt plan, i virksomheder, i uddannelsesverdenen.“

Hvad kunne man gøre fra politisk hold for at nå målene inden 2030?

„Der er tre ting, der ligger på den flade hånd. Der er det, som mange kommuner allerede gør med indkøbspolitikken,

at få det sat langt mere i system, og også skabe lidt mere luft i de kommunale budgetter, så det bliver muligt. Men der er nu mange kommuner, der mener de kan løse det alligevel og ser, at de grønne løsninger ikke nødvendigvis er dyrere. Slet ikke hvis man laver en livstidsberegning på investeringerne. Hvis man målretter de adskillige hundrede milliarder kroner, som det offentlige køber ind og investerer for, så vil det fremme den grønne omstilling betydeligt.“

„Det andet er det, der har at gøre med 'fra a, b, c til ph.d.'. Der skal ikke være noget barn der går gennem børnehaven og uddannelsesinstitutioner uden at have været præsenteret for, og lært om, bæredygtighedsmålene. Det er der også rigtig mange, der lokalt allerede er i gang med, men det kunne man jo også gøre meget mere systematisk som et gennemgående krav til curriculum.“

» Jeg har faktisk ikke på dansk grund oplevet nogen international dagsorden, der har medført så meget konkret aktivitet, på lokalt plan, i virksomheder, i uddannelsesverdenen.

Som det tredje peger Lykketoft på et mere politisk følsomme område, nemlig at det ikke er nok kun at appellere til borgernes og virksomhedernes prioritering af bæredygtige indkøb: „Man må gøre noget for at den bæredygtige adfærd bliver billigere og den ikke-bæredygtige adfærd dyrere.“

Omlægning af skattesystemet

„Man bliver nødt til at se skattesystemet ikke bare som kilden til at finansiere velfærd og infrastruktur, men som et instrument til at dreje adfærd. Når man så ser på Macrons erfaringer fra de sidste måneder i 2018, så må man sige, at det forudsætter en langsigtet plan – man kan ikke bare smaske en kæmpe

afgift på fossile brændstoffer, især ikke når man gennem flere år har lavet reguleringer, der har gjort det vanskeligere for de underprivilegerede at få deres økonomi til at hænge sammen. Man er nødt til at se den klima- og miljømæssige dimension sammen med den sociale dimension af bæredygtighed. Man må tænke sig ændringer af skattesystemet, så den samlede økonomi for dem i bunden bliver bedre, selv om de skal betale mere for at køre i bil for eksempel. Det gik jo ikke op for den unge præsident i Frankrig, vel? Han lavede først afgiftslettelser for de rige og så lagde han afgifter på benzinen bagefter.“

Den østrig-ungarske økonom og historiker Karl Polanyi beskrev den „modbevægelse“, der altid følger en historisk periode med nærmest tøjlesløs kapitalistisk udfoldelse – er det det, vi ser i dag, i Frankrig, USA og en række andre lande?

„Ja, det er det. Vi er helt klart kommet bagud i forhold til at bekæmpe den sociale ulighed, men vi skal jo også forstå – lad os tage spørgsmålet om, hvorfor Trump blev valgt. Han blev valgt dels på grund af et mærkeligt valgsystem, men også fordi demokraterne ikke stillede op med den person, som havde en meget større margin i forhold til ham. Alle meningsmålinger frem til det demokratiske konvent viste, at Bernie Sanders havde meget større overvægt, og det er jo bare udtryk for en ting: De oprør, vi ser, er meget diffuse. Det er en generel utilfredshed

med alle de problemer, det etablerede politiske system ikke har løst – og det kan gå hvorhen som helst, ligesom vi så i 1930'erne, fascistisk eller socialistisk-socialdemokratisk.“

Men hvor har vi så socialdemokratiet henne, de var der jo i 30'erne?

„Socialdemokratiet er også med på den her dagsorden nu. Der er ikke noget af det, jeg siger, som ikke er socialdemokratisk forståelse. Vi lavede jo et stort grønt oplæg, som jeg var med til at forberede i foråret 2018, og der er ingen tvivl om, at den grønne, bæredygtige dagsorden bliver noget af det, der kan skabe et andet flertal omkring Socialdemokratiet.“

Markedet som tjener

Men hvis det er rigtigt, som den canadiske forfatter Naomi Klein når frem til, efter at have hørt de konservative stemmer på møder i tænketanke i USA, at klimakampen reelt må forstås som et opgør med det kapitalistiske system, har vi så socialdemokratiet med?

„Socialdemokratiet har jo altid haft den grundholdning, at markedet er godt som tjener, men ikke som herre. Der skal reguleres og laves rammer for markedet, hvis man skal nå nødvendige sociale mål – og nu også nødvendige miljømæssige mål. Det mangler der ikke forståelse for, men det er en vigtig pointe, at verdensmålene – hvis man læser dem ordentligt – er et opgør med den neoliberale tankegang, som har hersket i vesten

de sidste 30-40 år. Det kan siges meget enkelt: De neoliberales grundforudsætning er, at ressourcerne er ubegrænsede og fordelingen ligegyldig. Verdensmålenes hovedbudskab er: Ressourcerne er ikke ubegrænsede, og af den grund er fordelingen – i særklasse – ikke ligegyldig. Også hos socialdemokratiet må det jo selvfølgelig betyde en skærpet opmærksomhed på, hvor er det vi skal dreje markedet hen.“

Hvorfor kan man så høre din formand stå på et møde med landmænd og sige, at hun finder kampagnen mod kødspiseri hysterisk?

„Jamen, der er vel også noget af det der er lidt hysterisk, i hvert fald modproduktivt. Hvis man siger til folk, at de overhovedet ikke må spise kød, er man sikker på at få flere modstandere end tilhængere. Min standardhistorie på det her er, at på det verdensøkonomiske topmøde i Davos for tre år siden, var der i Verdensfødevarerorganisationens telt den sædvanlige VIP-middag for statschefer mv., hvor Obamas mesterkok lavede maden. Han serverede til hver anden en kæmpestor bøf og til hver anden et mindre stykke kylling med en god salat til. Han kom så ind og sagde: 'Det her har jeg gjort for at minde jer om, at den lækre bøf har krævet seks gange så meget vand og seks gange så meget klimagas at fremstille end den anden ret.' Se, det er jo den pædagogiske måde. Det nytter ikke noget som fanatisk veganer at rende ud og sige noget med, at det ligner en abort eller sådan noget, hvis du spiser kød. Så kan man være helt sikker på, at den folkelige forståelse forsvinder.“

Har dit parti en berøringsangst i forhold til landbrugets vækstmodel, „trædemøllen“, som erhvervet selv kalder det?

„Jamen, landbruget skal da også omstilles, det er indlysende, ligesom transporten. Men man skal give dem tid, for hvis du kickstarter her, så lukker du det jo. EU spiller en vigtig rolle i det, for vi taler om mange hundrede milliarder i tilskud, så EU skal med på omstillingen. Landbruget er ikke bare et nationalt anliggende. Det skal være en europæisk omstilling, så det ikke bare bliver til en flytning af dansk produktion til den anden side af hegnet.“

Så afgift på flyrejser eller kød, det er ikke lige din kop te?

„Du kan jo sagtens forestille dig at om-modellere skattesystemet – det er bare det, politikerne har det sværest med – men mere differentiering i forhold til klimabelastning hele vejen rundt. Men vi har jo endnu ikke de gode instrumenter hertil. Når du ser på flyrejserne, så er grundproblemet jo, at det kræver en eller anden form for overnational indsats, hvis ikke det bare skal betyde, at et flyselskab lukker og et andet overtager.“

„På europæisk plan kan vi jo gøre det ved virkelig at udbygge de hurtige elektriske tog mellem hovedstæderne. Det er jo den langsigtede løsning, for det vil jo betyde at vi kommer hurtigere frem til bymidten og de møder vi skal til, end ved at ligge og vente oppe i luften med stigende kødannelse. Og så selvfølgelig skærpede krav, gerne afgifter, men det skal være EU-baseret, i det mindste.“

Canadas regering har lagt en afgift på CO₂-udledning, stigende fra 30 til 50 canadiske dollars pr. ton over nogle år. Provenuet skal gå til lettelser for de socialt dårligst stillede samt fremme af grøn teknologi. Kunne det være et program for Socialdemokratiet?

„Det tror jeg sagtens det kunne, det er meget vigtigt med den sociale sammensætning i det her. For nu at nævne det, som de fleste sikkert har glemt, så lavede vi jo faktisk for 25 år siden, da Nyrup-regeringen trådte til, en temmelig kraftig forhøjelse af det vi kaldte de grønne afgifter. Og det lavede vi i forbindelse med en social pakke, så man ikke skulle påstå, at der var nogen pensionist i landet, der fik en dårligere sammenhæng i økonomien. Modellen kendes jo.“

» Man må tænke sig ændringer af skattesystemet, således at den samlede økonomi for dem i bunden bliver bedre, selv om de skal betale mere for at køre i bil for eksempel.

Du taler om bæredygtig vækst, krav til nye teknologier osv., men hvis vi får alle disse nye smarte teknologier og smider de gamle ud, så bliver der jo dels mere affald, og vi kommer også let til at bruge mere, køre mere osv.?

„Der er jo ikke noget, der er nemt, men vi skal have udkonkurreret kul, olie og gas, og det mener jeg politisk og teknologisk vil være muligt – og jeg mener faktisk, at markedskræfterne arbejder pænt i den retning, fordi vi får vedvarende energiteknologier. Formentlig også nukleare svar, som helt sikkert vil blive brugt i Kina, Indien og andre steder, uanset hvad vi mener om det.“

„Der er altså teknologiske muligheder, som betyder, at det slet ikke er så utænkeligt, som det måske lyder, at afskaffe afhængigheden af de fossile brændsler om 30 år. Det er opnåeligt, men det handler selvfølgelig også om ændrede fødevarer vaner, flere træer og meget mere, som skal bidrage, og måske også nogle af de teknologier, som man snakker om til at opsuge CO₂.“

„Jeg siger ikke, at teknologien løser alle problemer, for det forudsætter et massivt fokus fra de politiske beslutningstagere og befolkningen på, at man anvender de rigtige teknologier og stiller krav til udviklingen af dem. Jeg siger, at det ikke er utænkeligt, at det kan lade sig gøre, for tænk på hvad vi ikke vidste der ville blive opfundet og ikke en gang vidste vi ville få brug for indenfor bare de sidste 20-30 år.“

» De neoliberales grundforudsætning er, at ressourcerne er ubegrænsede og fordelingen ligegyldig. Verdensmålenes hovedbudskab er: Ressourcerne er ikke ubegrænsede, og af den grund er fordelingen – i særklasse – ikke ligegyldig

Alternative jobs til de fossile brancher

Er der nogen virksomheder, som du synes gør det rigtig godt i forhold til SDG'erne og generelt, og hvad er det der gør, at de træder frem?

„Vi har jo et virksomhedsmønster i Danmark, hvor nogle af de største, og rigtig mange af de middelstore, faktisk er godt i gang med bæredygtighed. Nogle som Novo og Novozymes, Grundfos og Danfoss gør rigtig meget, og så har vi et hav af virksomheder, der har nogle brikker i det her. Det er jo dem – ja, efterhånden også Dansk Industri – som er den bedste pressionsgruppe for at forlange at politikerne regulerer i den rigtige retning.“

„De samfund, der definerer høje ambitioner, vil også være de samfund, der får de fleste gode, varige job ud af det, for det vil være dem, der først kan gå ud på verdensmarkedet og levere svarene. Det har vi i Danmark entydigt, historisk gode erfaringer med. Vores medicinal- og lægemiddelsektors succes er resultatet af gode virksomheder – men også af høje politiske krav til noget, der skulle leveres til danskerne, alle danskere, uden betaling. Vores vindmølleposition er også resultat af høje politiske krav, tidligt, til en omstilling.“

„Men her har vi jo så også en problemstilling, der ligner den med afgifterne. Der er ingen tvivl om, at hvis Danmark virkelig vælger at lægge sig i spidsen med ambitioner og krav til bæredygtighed, så får vi større eksport, flere job og bedre job end ellers. Men det er klart, alt har jo en pris. Det betyder også, at der er nogle andre job, der bliver hurtigere afviklet. Det giver jo altid den politiske tøven.“

„Her må man så bare sige, at det understreger jo – også for dem, der har været ude og forringe dagpengesystemet i de senere år – en utrolig vigtig pointe: Det høje trykniveau, velfærdssamfundets særkende, relativt høje, langvarige dagpenge, var ikke en del af problemet, det var en del af løsningen på at få folk i brancher, der var på vej ud, til at se at forandringen kunne blive til fordel for alle. Noget af det, der er gået fuldstændig galt i USA, og som Trump bidrager til, det er jo at man netop ikke har taget hånd om de folk, der blev banket ud af de gamle job og givet dem et tilbud om opkvalificering og at komme over i noget andet. Hvis man bor ved siden af en lukket kulmine i West Virginia i 30 år, og der ikke sker en skid, så er det klart man bliver modstander og tror det er globaliseringen, der er noget galt med, mens det faktisk er regeringen, der ikke sørger for at man kan komme over i noget andet.“

Ole Busck er lektor ved Institut for Planlægning på Aalborg Universitet og medlem af redaktionen bag Nyt Fokus. Heather Louise Madsen er post.doc ved Aalborg universitet og ansat som bæredygtighedskonsulent i Danish Energy Management.

Har vi glemt den sociale ulighed?

De Gule Veste har bragt social ulighed på dagsordenen igen. Også herhjemme, hvor de franske demonstrationer rejser spørgsmålet om, hvorvidt vi i klimadebatten og i miljøbevægelsen hidtil har undervurderet vigtigheden af social lighed for en bæredygtig omstilling?

— Af *Toke Haunstrup* —

Siden slutningen af 2018 har De Gule Veste sat deres præg på franske storbyer i form af massive demonstrationer, som er blevet mødt af talstærkt politi og har resulteret i uroligheder med både sårede og døde. Debatten i kølvandet på demonstrationerne viser, at der er tale om en sammensat bevægelse med flere årsager til dens opståen. Dog anfører mange, at De Gule Veste i høj grad er udtryk for en stigende økonomisk ulighed i Frankrig, som ikke mindst har en regional dimension i form af en skæv udvikling mellem storbyer og landdistrikter.

Den gnist, der antændte bålet, var præsident Macrons bebudede forhøjelse af de franske brændstofafgifter. Det gav anledning til en bredere debat om, hvorvidt man i diskussionen om højere energiafgifter som virkemiddel i den bæredygtige omstilling har overset den sociale ulighed. Kritikere af øgede afgifter var da heller ikke sene til at bruge De Gule Vest som afsæt for at fremhæve afgifternes sociale slagside. Og De Gule Veste var måske også et *wakeup call* for mange, som har ignoreret betydningen af social ulighed i en samlet strategi for bæredygtig udvikling.

Det gælder måske også for miljøbevægelsen herhjemme i Danmark. Karakteristisk er det i hvert fald, at man her typisk har udvist større interesse for den globale ulighed end den ulighed, der er inden for landets grænser. Spørgsmålet om ulighed

reduceres ofte til et spørgsmål om omfordeling af indkomst og forbrug fra de rige og højtforbrugende lande i det globale Nord til de fattige lande i Syd.

Der er da også sandt, at selv lavindkomstgrupperne i rige lande som f.eks. Danmark overordnet set har et højere klimaftryk pga. forbrug end det gennemsnitlige aftryk pr. indbygger i den tredje verden. Global bæredygtig udvikling forudsætter derfor en udligning af indkomst og forbrug mellem Nord og Syd. Men med dette in mente, er det af flere grunde relevant at tage en (selv)kritisk diskussion af, om vi i miljødebatten og -bevægelsen herhjemme, og i andre lande, kan have overset, at også den interne ulighed *inden for* de velstillede lande er afgørende for at udvikle en politik for bæredygtighed. For eksempel når vi diskuterer klimafgifter på kød og flyrejser. Der er mindst to grunde til, at vi bør tage denne diskussion.

Universel lighed

For det første er der det rent principielle og etiske argument, som udspringer af ideen om universel lighed, hvor alle mennesker på kloden bør have lige rettigheder og pligter mht. at sikre den bæredygtige omstilling. Heraf følger, at der skal være et passende forhold mellem de ofre, som den enkelte borger skal yde, og den belastning af miljø og klima, som borgeren er årsag til via sit forbrug. På den vis vil den fattige bonde i Afrika have en langt mindre forpligtelse til at løfte bæredygtighedsbyrden end f.eks. en dansk middelklasseborger. Der kan endda argumenteres for, at den fattige bonde bør have *udvidet* sine forbrugsmuligheder, snarere end at indskrænke dem.

» De Gule Veste var et wakeup call for mange, som har ignoreret betydningen af social ulighed i en samlet strategi for bæredygtig udvikling.

De gule veste demonstrerer mod høje skatter.
Foto: Thomas Bresson (Creative Commons)

På tilsvarende vis virker det rimeligt, at den velstillede og højtforbrugende del af den danske befolkning skal løfte en større byrde for at sikre omstillingen end danskere med lave indkomster, der i forvejen har et relativt lavt forbrug. Dermed bør en politik for bæredygtighed, som f.eks. omfatter øgede energiafgifter, ikke ramme de laveste indkomstgrupper hårdere, relativt set, end de højeste. Der kan endog argumenteres for, at politikken skal have en progressiv effekt, så de rigeste rammes relativt hårdere end de fattigste. En sådan politik ville dermed medvirke til en relativ udgligning af forbrugsmuligheder mellem indkomstgrupperne.

Demokratisk legitimitet

Der er dog også et andet argument for, hvorfor det er vigtigt at diskutere bæredygtig udvikling og ulighed. Det handler om at sikre demokratisk legitimitet for – og dermed bred, folkelig opbakning til – fremtidens radikale bæredygtighedspolitik.

Som allerede nævnt, forudsætter en reel bæredygtig udvikling omfordeling af forbrugsmuligheder mellem det globale Nord og Syd. Dertil skal vi i den rige del af verden inden for de næste 1-2 årtier gennemføre en omfattende reduktion i både udledningen af klimagasser og vores ødelæggelse af klodens biologiske mangfoldighed. Uanset hvordan vi vender og drejer det, så er det vanskeligt at opnå, uden at vi må give afkald på en del af vores forbrug.

Ikke mindst kød, flyrejser og (bil)transport vil komme i fokus. Og mens der aktuelt ses tegn på en gryende interesse for at sænke

» Man har typisk udvist større interesse for den globale ulighed end den ulighed, der er inden for landets grænser.

forbruget af kød, er der stadig lang vej til at befolkningen ad frivillighedens vej giver afkald på flyrejser og bilkørsel. Det er derfor svært at forestille sig et lavere forbrug uden høje afgifter på kød, flyrejser og bilkørsel. Men en sådan politik kan kun gennemføres med bred opbakning i Folketinget, hvilket igen forudsætter at befolkningen – vælgerne – stemmer på partier, som går ind for denne politik. Den folkelige opbakning er altså altafgørende, hvis det nogensinde skal lykkes at realisere en bæredygtighedspolitik, som kan tackle de globale udfordringer.

Dermed er vi ved sagens kerne: Folkelig opbakning forudsætter en oplevelse af, at alle i samfundet „løfter i flok“ og ingen slipper lettere om ved det end andre. Dermed kræves en socialt afbalanceret politik, som ikke stiller de laveste indkomstgrupper i en umulig situation. Et eksempel på en socialt skæv politik kunne være, hvis man øger brændstofafgiften uden samtidig at modvirke den sociale slagside, som knytter sig til at lavere indkomstgrupper relativt ofte bor uden for bycentrene – dvs. i områder med langt til arbejde, butikker og offentlig service og dårlig kollektiv trafik. En sådan afgiftsstigning kunne bringe de laveste indkomstgrupper i klemme imellem stigende omkostninger ved at

»Folkelig opbakning forudsætter en oplevelse af, at alle i samfundet „løfter i flok“ og ingen slipper lettere om ved det end andre.

bruge bil, som de samtidig er afhængig af for at få hverdagens til at hænge sammen. Hvis tilstrækkelig mange rammes på denne måde, ville det lægge grunden for en modstand mod bæredygtighedspolitikken i lighed med De Gule Veste i Frankrig. Det ville rive tæppet væk under dens demokratiske legitimitet og gøre den til en „død sild“ i dansk politik i mange år.

Det er vigtigt, at der udvikles en gennemtænkt strategi for bæredygtig udvikling, som tager højde for den sociale dimension og imødegår øget ulighed. Klima- og miljøkampen og arbejdet for social lighed inden for landene udgør dermed de to sider af den samme „bæredygtighedsmønt“. Glemmer miljøbevægelsen dette, er risikoen for at komme i opposition til den brede befolkning og for at fremstå „virkelighedsfjerne“ betydelig.

Lykkes det omvendt at skabe en ambitiøs, sammenhængende og socialt balanceret bæredygtighedspolitik, hvor borgerne oplever at *alle løfter i flok* og ingen forfordes, da er chancerne for at skabe store forandringer langt større. Af samme grund er det opløftende at se, at Enhedslisten for nylig har lanceret en klimaplan, hvor målet netop er at skabe en socialt afbalanceret indsats imod klimaforandringerne. Tricket i Enhedslistens plan er at overføre indtægterne fra nye klimaafgifter til de lavere indkomstgrupper via en forhøjelse af den *grønne check* for disse.

Det er ikke denne artikels formål at vurdere, om Enhedslistens forslag er den rette løsning – herunder om den er tilstrækkelig eller på overbevisende vis sikrer en omfordeling. Eksemplet nævnes blot som en illustration på, hvordan der kan skabes en kobling mellem klimaindsats og social ulighed i diskussionen af bæredygtig omstilling.

Et nyt sprog

Et første skridt på vejen er at udvikle et sprog for, hvordan vi skal forstå og tale om det bæredygtiges sociale dimension. Et sprog, som ikke kun handler om den globale ulighed, men også medregner den nationale ulighed. Uden et sådant sprog, kommer vi sandsynligvis aldrig videre end til den tilbagevendende og forsimplede diskussion om afgifternes „social slagside“.

I dag bringes den „sociale slagside“ ironisk nok oftest i spil af *modstanderne* af nye afgifter – og i den offentlige debat ydes de sjældent kvalificeret modspil af tilhængerne af afgifter. Dermed fungerer den sociale slagside som et trumfkort, der hurtigt og effektivt lukker enhver diskussion om at øge beskatningen af energiforbrug og CO₂-udledning.

Det er et stort problem, da det – som tidligere beskrevet – er vanskeligt at forestille sig en bæredygtig omstilling uden at gøre det dyrere at forbruge ressourcer.

I den sammenhæng er det værd at bemærke, at ikke kun politikere og miljøbevægelsen, men også forskningsverdenen, som synes at have et fattigt sprog for den sociale uligheds betydning for bæredygtighed. Kun ganske få danske forskere har studeret området i detaljer. Det være sig både i forhold forbrugets og miljøbelastningens kobling til indkomstniveau såvel som udviklingen af politikker, der på en og samme tid sikrer et lavere ressourceforbrug og en socialt retfærdig byrdefordeling.

Falsk selvbillede?

Kan årsagen til det mangelfulde sprog for koblingen mellem social ulighed og bæredygtig omstilling være, at vi til dels har lullet os selv ind i den (selv)forståelse, at spørgsmålet om ulighed ikke har større relevans i en dansk sammenhæng? Måske fordi vi økonomisk set har et ganske lige samfund, i hvert fald målt efter internationale standarder (se i øvrigt faktaboks)? Men dermed er der også en risiko for, at vi i debatten og forskningen overser aktuelle tendenser mod øget ulighed i Danmark, som på længere sigt kan spænde ben for den bæredygtige udvikling.

Formålet med denne artikel har været at rejse en kritisk diskussion af et område, som gennem mange år synes at have være underprioriteret i miljødebatten og inden for miljøbevægelsen herhjemme. Den aktuelle anledning er De Gule Vestes aktioner i Frankrig, men det er vigtigt at understrege, at uanset om disse aktioner skal ses i lyset af øgede energiafgifter eller ej, så er der tale om en mere generel problemstilling, som også forekommer relevant i en dansk sammenhæng.

Toke Haunstrup er seniorforsker ved Aalborg Universitet og redaktør af Nyt Fokus.

Franske tilstande i Danmark?

Utilfredsheden bag De Gule Veste synes i et vist omfang at have rødder i økonomisk ulighed i det franske samfund. Det gør det interessant at sammenligne uligheden i Frankrig og Danmark for at vurdere, om der herhjemme kunne være grundlag for en tilsvarende utilfredshed og bevægelse.

Der findes flere måder at måle den økonomiske ulighed på. En af disse er den ofte omtalte Gini-koefficient, som er et tal mellem 0 og 1, hvor 0 svarer til at alle i et land har samme indkomst (dvs. total lighed), mens 1 svarer til at én person tjener hele indkomsten i landet. Med andre ord: Desto højere et tal, desto større ulighed. Tabellen viser Gini-koefficienterne for Danmark og Frankrig – samt Sverige og USA for sammenligningens skyld.

Danmark	Frankrig	Sverige	USA
0,263	0,291	0,282	0,391

Kilde: **OECD**. Gini-koefficienter baseret på indkomst efter skat og korrigeret for husholdningsstørrelse. Tallene er for 2016 (Danmark dog for 2015)

Tabellen viser, at nok er indkomstiligheden mindre i Danmark end i Frankrig (og Sverige), men sammenlignet med USA ligger uligheden i de tre lande tæt på hinanden og væsentligt under den amerikanske. Gini-koefficienten antyder altså ikke, at der – set i et internationalt perspektiv – er markant forskel mellem Danmark og Frankrig mht. uligheden. Det kunne umiddelbart tyde på, at hvis ulighed har spillet en rolle i Frankrig, kunne det også være en „latent bombe“ under miljødiskussionen i Danmark.

Dog skal Gini-koefficienten tolkes med forsigtighed. Det er et groft mål med „blinde pletter“. En af disse er, at hvis mange voksne unge bliver boende længe hos deres forældre pga. manglende arbejde og lav indkomst, resulterer det i en lavere Gini-koefficient end hvis de boede for sig selv. Det skyldes, at indkomsten korrigeres efter husstandens størrelse. Det er derfor nødvendigt også at se på andre indikatorer for at få et mere dækkende billede.

Et dyk i statistikken hos EU's statistikbank **EUROSTAT** viser netop, at andelen af hjemmeboende voksne unge er langt større i Frankrig end i Danmark. Således bor hele 21 pct. af de 25-29-årige franskmænd hjemme hos deres forældre; tallet for Danmark er blot 4 pct. (2017-tal). Tallet for Frankrig er i øvrigt steget betydeligt siden 2008, hvor det var 14 pct. Samtidig er ungdomsarbejdsløsheden markant større i Frankrig. For unge i alderen 15-24 år, som ikke er i uddannelse, var arbejdsløsheden i 2017 på 22 pct. i Frankrig, mens tallet for Danmark var det halve (11 pct.). Alt i alt peger statistikken på, at især de (ikke-uddannede) unge i Frankrig oplever markant ringere livsmuligheder end tilfældet er for danske unge.

Det tyder altså på, at økonomien nok er mere skævdelt i Frankrig end i Danmark – og at især de franske unge er hårdt ramte. På den anden side synes uligheden dog heller ikke at være så markant større, og dermed kunne nogle af de samme dynamikker, som ligger bag De Gule Veste, potentielt også slå igennem i Danmark. Dertil kommer, at utilfredsheden i Frankrig har en markant regional dimension, hvor landdistrikterne føler sig hægtet af udviklingen i især Paris. Tilsvarende diskussioner om kontrasten mellem landområder og storbyer kender vi jo også herhjemme, hvilket udgør en anden form for mulig klangbund for fremtidige danske protester.

Partiers syn på klimalov og afgifter

Klima spås at blive et af hovedtemaerne ved årets folketingsvalg. Nyt Fokus spurgt Folketingets partier om deres holdninger til bl.a. femårige delmål for klimaindsatsen og nye klimaafgifter. Læs her svarene fra Enhedslisten og Dansk Folkeparti.

Ved Toke Haunstrup

I forbindelse med dette temanummer har *Nyt Fokus* sendt en række spørgsmål til et bredt udvalg af folketingets partier. Spørgsmålene handler dels om partiernes holdninger til femårige delmål og et højere ambitionsniveau for reduktionen af udledningen af drivhusgasser, dels deres syn på nye afgifter som led i klimaindsatsen.

Vi har modtaget svar fra Dansk Folkepartis energi- og klimaordfører Mikkel Dencker og Enhedslistens klimaordfører Søren Egge Rasmussen. Et af de to partier vil efter valget sandsynligvis komme til at udgøre en del af det parlamentarisk grundlag for en regering ledet af enten Socialdemokratiet eller Venstre. For Dansk Folkepartis vedkommende måske endda som del af en ny regering. Dermed kan disse to partiers holdninger til klimapolitikken være afgørende.

Delmål for klimaindsatsen?

Initiativtagerne bag borgerforslaget *Dansk klimalov nu* foreslår bl.a., at der mindst 15 år frem i tiden skal sættes femårige delmål for Danmarks udledning af drivhusgasser. I dag er der reelt ikke opsat mål for nedbringelsen af udledningen af drivhusgasser før i 2030.

Er I enige i behovet for at sætte delmål for også den nære fremtid?

Mikkel Dencker: „Nej. Vi har allerede fastsat klimamål for Danmark, og dem bakker Dansk Folkeparti op om, at vi når.

Hvis vi fastsætter mere detaljerede delmål, risikerer vi, at der kommer en manglende fleksibilitet i energi- og klimapolitikken, som kan gøre den grønne omstilling unødvendigt dyr.“

Søren Egge Rasmussen: „Ja, Enhedslistens mål er at Danmark bliver et nulemissionssamfund senest i 2040, og at vi reducerer CO₂-udledningerne med 20 mio. ton frem mod 2030. Delmål er vigtige, og der bør være opfølgning hvert andet år. Der bør i mange sektorer arbejdes med CO₂-budgetter og CO₂-regnskaber – det findes allerede for el- og varmeproduktionen.“

Større ambitioner?

Førnævnte borgerforslag foreslår desuden, at delmålene skal afspejle Parisaftalens ambition om at holde den globale temperaturstigning nede på 1,5 grader. Det ville indebære højere klimamål og en hurtigere reduktionsindsats end den, der er givet ved de hidtidige aftaler i Folketinget.

Vil I arbejde for at hæve Danmarks reduktionsmål og klimaindsats yderligere?

Mikkel Dencker: „Vi finder de nuværende reduktionsmål passende. Jeg forventer, at teknologiudviklingen for den vedvarende energi vil fortsætte i de kommende år, og at den vil blive entydigt billigere end fossil energi. Derfor vil den grønne omstilling accelerere ud fra et økonomisk rationale.“

Søren Egge Rasmussen: „Ja absolut. Vi har i Enhedslisten lavet en ny klimaplan, som både er gennemregnet på økonomi og CO₂-reduktioner. Klimaplanen skal bl.a. bruges til kommende finanslovsforhandlinger, når vi slipper af med den borgerlige regering.“

Grøn skatte- og afgiftsreform?

Øgede afgifter på klimatungt forbrug – fx kød, benzin og flyrejser – kunne være en måde at dreje forbruget i en mere klimavenlig retning. Forslag om nye afgifter rejser dog ofte en kritik om en social slagside, hvor de laveste indkomstgrupper rammes relativt hårdest. I praksis kunne det dog undgås ved en samtidig omfordeling via skatten – fx ved at sænke indkomstskatten for de laveste indkomstgrupper.

Søren Egge Rasmussen

Hvordan forholder I jer til ideen om en samlet „grøn skatte- og afgiftsreform“, hvor afgifter på energiforbrug og klimabelastning øges samtidig med at der sker en omfordeling via indkomstskatten?

Mikkel Dencker: „I Dansk Folkeparti ser vi ikke noget behov for en grøn skatte- og afgiftsreform.“

Søren Egge Rasmussen: „Enhedslisten har valgt en model, hvor den grønne check øges for de laveste indkomster, når vi øger de grønne afgifter. Dermed har vi en socialt afbalanceret plan. Vi vil pålægge CO₂-afgifter på landbrugets udledninger og tilbageføre beløbet til de landbrug, der gennemfører CO₂-reduktioner. Endelig vil vi omlægge alle afgifter på bilbeskatningen.“

Flyafgift?

Flyrejser udgør en af de tunge poster i danskernes globale klimapåvirkning, og det er et område i fortsat vækst og uden oplagte teknologiske løsninger. Flere lande – f.eks. Norge, Sverige og Tyskland – har allerede indført afgift på flyrejser.

Hvordan forholder I jer til at indføre en tilsvarende CO₂-afgift på flyrejser fra danske lufthavne?

Mikkel Dencker: „Vi ønsker ikke at indføre en afgift på flyrejser. Afgiften vil alene have en fiskal (dvs. vedrørende skatter, afgifter og lignende /red.) effekt og ikke rykke noget på langt de fleste danskeres forbrug af flyrejser. Afgiftens eneste effekt i praksis vil være at skabe øget ulighed, idet danskere med lave indkomster afskæres fra at kunne flyve på ferie. Skal der rykkes noget på flytrafikkens klimapåvirkning, skal der udvikles biobrændstoffer til fly eller helt alternative drivmidler.“

Søren Egge Rasmussen: „Vi vil indføre flyafgifter, hvor afgifterne stiger, hvis man flyver meget.“

Kødafgift?

En anden af de tunge poster i danskernes klimaregnskab er forbruget af kød. Alternativet har foreslået at lægge en afgift på 17 kr. pr. kg på oksekød, kalvekød og lammekød.

Mikkel Dencker

Hvordan forholder I jer til denne ide?

Mikkel Dencker: „En sådan afgift er vi imod. Den har social slagside, idet danskerne med de laveste indkomster afskæres fra at spise kød, mens det store flertal kan betale afgiften og leve som de plejer. Desuden vil en afgift umiddelbart give øget grænsehandel.“

Søren Egge Rasmussen: „Nej tak. Det vil kun lægge en afgift på den del, der spises i Danmark. Cirka halvdelen af oksekødsproduktionen eksporteres, og den del slipper så for afgift. Afgiften vil ramme socialt skævt. Den enlige forsørger skal betale 17 kr. ekstra for det billigste hakkede kød, mens de rigeste kan købe økologisk oksemørbrad til 400 kr. med en afgift på kun 17 kr. pr kg. Enhedslisten foretrækker en CO₂ afgift på landbrugsproduktionen, sådan som også Det miljøøkonomiske Råd har foreslået.“

Spørgsmålene blev stillet til klima- og energiordførere fra følgende partier i Folketinget: Alternativet, Dansk Folkeparti, Enhedslisten, Det Konservative Folkeparti, Radikale Venstre, Socialistisk Folkeparti, Socialdemokratiet og Venstre. Kun Enhedslisten og Dansk Folkeparti havde svaret ved redaktionens deadline.

Lille spejl på væggen dér, hvem er grønnest...

Fordi klimaet er blevet et af de vigtigste valgtemaer, markedsfører de politiske partier sig som miljøbevidste. Men hvad ligger der i begrebet „grønt parti“, og hvilke krav stiller det til de partier, der opfatter sig som grønne?

— Af Niels Henrik Hooge —

For første gang nogensinde, er der lagt op til et Folketingsvalg, hvor hensynet til miljø og klima kan komme til at spille en afgørende rolle. I december 2018 overhalede miljø- og klimapolitikken udlændingepolitikken og opfattes nu af vælgerkorpset, sammen med sundhedspolitikken, som den vigtigste. Fordi miljøet er rykket højt op på vælgerne dagsorden, er det af voksende betydning, hvordan partierne opfattes på miljø- og klimaområdet: her ligger Alternativet i top, ifølge en meningsmåling fra maj sidste år, efterfulgt af Enhedslisten, Socialdemokratiet, SF og Venstre (se figur). Næsten halvdelen af de adspurgte – 41 pct. – ved dog ikke, hvilket parti, der er det grønne. Hvorvidt opfattelsen af partierne er korrekt, betyder imidlertid mindre i forhold til, at der er tale om pejlemærker for, hvordan vælgerne overvejer at afgive deres stemmer.

Politisk landskab i forandring

Når man ser på det politiske landskab i Danmark, har det gennem mange år adskilt sig fra resten af Europa og især vores nabolande: de centrum- og venstrepartier, man finder andre steder, ser man også i Danmark, hvorimod højrepartierne synes at være overrepræsenterede. Den mest markante afvigelse har dog manifesteret sig i fraværet af et klassisk miljøparti i Folketinget. Det betyder på den ene side, muligheden for at afgive sin stemme, så den giver „mest grøn valuta for pengene“, i årtier ikke har eksisteret i Danmark, sådan som det gælder for næsten alle andre europæiske vælgere. Og på den anden side har miljøbevidstheden i befolkningen og erhvervslivet for længst overhalet det etablerede politiske miljø. De fleste partier i Folketinget er blevet stopklodser for hurtige fremskridt i forbindelse med bæredygtig udvikling, afbødning af klimaforandringerne og forgrønnelse af erhvervslivet og den offentlige sektor mv.

Fraværet af et traditionelt miljøparti blev der dog formelt rettet op på i slutningen af 2014, da SF blev optaget som fuldt

medlem i *De Europæiske Grønne (EGP)*, som er en sammenlutning af omkring fyre europæiske grønne partier med en fælles politisk platform. EGP har tillige sin egen gruppe i EU-parlamentet. At kun 4 pct. af vælgerne opfatter SF som det grønne parti er derfor ikke tilfredsstillende, hverken for SF eller EGP.

For mange år siden havde et andet dansk parti – De Grønne – i mere end tyve år været medlem af EGP. Ved folketingsvalget i 1987 fik partiet næsten 50.000 stemmer, svarende til 1,3 pct. af stemmetallet. Partiets problem var imidlertid, at det ikke var i stand til at udvikle en politik, der appellerede til nogen større

» Når man definerer sig selv som et „rigtigt“ grønnt parti, må man finde sig i at blive vurderet efter en anden målestok end de andre politiske partier, fordi standarden automatisk bliver en anden.

vælgerkreds. I 2008 blev partiet ekskluderet af EGP, fordi det samarbejdede med Folkebevægelsen mod EU, der er medlem af en anden gruppe i EU-parlamentet.

Under fraværet af et traditionelt grønnt parti har der i stedet udviklet sig en model, hvor de fleste af de danske partier har „grønne enklaver“. Af samme grund er der formentligt ikke et udbredt kendskab til den politiske nøgleinstitution, et miljøparti repræsenterer. I det følgende gives en kort beskrivelse af, hvad der forstås ved begrebet „miljøparti“ og miljøpartiernes udvikling i Europa.

Miljøpartibegrebet

Først og fremmest indeholder begrebet en objektiv, global dimension, der kun vanskeligt lader sig gradbøje. Når

Det svenske Miljöpartiet har siden 2014 været en del af den Socialdemokratiske regering i Sverige. Her ses tre af partiets toppolitikere med plakater op til valget til den svenske Riksdag i 2014. Fra venstre mod højre: Per Bolund, Åsa Romson og Gustav Fridolin.

Foto: Miljöpartiet de gröna (pressefoto)

man definerer sig selv som et „rigtigt“ grønt parti, må man finde sig i at blive vurderet efter en anden målestok end de andre politiske partier, fordi standarden automatisk bliver en anden.

Herudover skal man være opmærksom på, at ikke to partier er ens, selv når de forfølger de samme overordnede målsætninger, fordi de for at vinde tilslutning er nødt til at tilpasse sig de særlige lokale, nationale og regionale forhold. I betragtning af, at et stort antal europæiske partier opfatter sig selv som grønne, er det ikke desto mindre muligt at uddrage visse fællestræk og opridse en skabelon for, hvad et grønt parti indeholder.

Generelt kan man sige, at miljøpartierne afspejler et forsøg på at løse de globale miljøproblemer og derfor har et tæt forhold til miljøbevægelserne, som partierne kan betragtes som en integreret del af. Ofte er forbindelserne så tætte, og skillelinjerne så udviskede, at man ikke kan sige, hvor miljøbevægelserne hører op og partierne begynder.

Baggrunden herfor er miljøpartiernes oprindelse i den såkaldte økologiske revolution i halvfjerdserne, hvor den netværkstækning, der gav miljøbevægelserne succes, forbandt sig med de politiske systemer og fik et hidtil uset gennembrud.

I takt med at tilliden til de økonomiske ideologier forsvandt, indtog økologismen i forskellige pragmatisk versioner deres plads. Selvom økologismen løbende har forandret sig i takt med øget indsigt i de økologiske problemstillinger, støtter den sig til et antal vedblivende temaer, som ikke er underlagt økonomiske konjunkturer: grænser for vækst, global opvarmning, energiproblematikker, tab af biodiversitet, forurening, bekymring over sundhedsrisici, længsel efter uberørt natur, og elementære krav om rent vand og luft.

I lyset heraf er det overordnede princip for ethvert grønt parti, at det giver miljøtemaer og økologiske bæredygtighedsstrategier forrang i forhold til alle andre politiske dagsordner. Det betyder i praksis, at hvis en anden politisk dagsorden

kommer på tværs af måden, hvorpå partiet forsøger at realisere sin grønne politik, må denne dagsorden vige.

Hvordan man definerer sig selv er næsten lige så vigtigt som at opstille en grøn politisk dagsorden og finde metoder til dens realisering. Af samme grund indgår prædikaterne „grøn“, „miljø“ eller „økologisk“ næsten altid i partiernes navne. Endnu et væsentligt kendetegn er, at partierne i reglen er grundlagt med det specifikke formål at satse på miljøpolitik.

Regeringsduelighed

Traditionelt har miljøpartierne altid ligget en smule til venstre for midten, men i de senere år har de fulgt den generelle søgen hen imod centrum. Karakteristisk for medlemspartierne i EGP er således, at der er tale om pragmatisk arbejdende midterpartier, der i et kvart århundrede har indgået i regeringskoalitioner med begge de politiske fløje i næsten tyve europæiske lande: f.eks. indgik de grønne i en regeringskoalition med socialdemokraterne i Sverige og Tyskland, og de finske grønne har været med i både borgerlige og socialdemokratiske regeringskoalitioner. I Letland har man haft en grøn statsminister og i Østrig er der for øjeblikket en grøn præsident.

Den fase, hvor miljøpartierne blev btraget som uansvarlige protestpartier, er for længst forbi. Mange iagttagere mener, at hvor det nittende århundrede var de liberale partiers århundrede og det tyvende socialdemokraternes, vil det enogtyvende århundrede blive præget af de grønne partier.

Man kan argumentere for, at denne proces allerede er begyndt med de klassiske folkepartiers gradvise forsvinden – først og fremmest de socialdemokratiske og konservative partier – i bl.a. store europæiske lande som Tyskland, Frankrig og Italien. Kun de grønne partier synes at have modstået den populistiske bølge, der startede med finanskrisen i 2008 og endnu ikke er kulmineret. Tydeligst ses denne udvikling i Tyskland, hvor 47 pct. af vælgerne ifølge en meningsmåling fra slutningen af 2018 overvejer at stemme grønt ved det næste forbundsvalg.

» Det overordnede princip for ethvert grønt parti, er, at det giver miljøtemaer og økologiske bæredygtighedsstrategier forrang i forhold til alle andre politiske dagsordner.

Det er derfor relevant at se nærmere på de tyske grønne og hvad de står for.

De tyske grønne

Med 75.000 medlemmer udgør partiet De Grønne i Tyskland det største og mest indflydelsesrige miljøparti i Europa og kan samtidigt bruges som metafor for de andre partiers udvikling. Som næsten alle andre grønne partier er det opstået gennem interaktion med miljøbevægelser og grønne NGO'er: i midten af halvfjerdserne havde antallet af miljøborgerinitiativer i Tyskland nået et halvt hundrede tusind og antallet af aktive over en million. Imidlertid var de ikke i stand til at bryde igennem til det etablerede politiske miljø og der udviklede sig efterhånden en „kritisk masse“, som i 1980 førte til dannelsen De Grønne. Tilhørsforholdet til miljøbevægelserne og de grønne NGO'er har partiet i vid udstrækning beholdt i løbet af sit snart fyrreårige virke.

Typiske faktorer, som kendetegner De Grønne såvel som andre europæiske miljøpartier, er prioritering af værdipolitik gennem økologiens forrang, accept af religiøsitet og spiritualitet, respekt for individuel livsstil og betoningen af praktisk økologi. I venstrehøjre-perspektivet definerer partiet sig som „ikke venstre, ikke højre, men helt fremme“, dvs. i spidsen af ny og innovativ politikudvikling inden for spændingsfeltet mellem økologi og økonomi.

Internt i partiet er der konkurrerende fløje, hvis ene pol udgøres af økosocialister og økofundamentalister (fundier) og anden pol af realpolitisk orienterede reformister og pragmatikere (realoer). Sidstnævnte anerkender nødvendigheden af en grøn markedsøkonomi. Polariseringen er dog gennem årene blevet mindre.

På tværs af fløjene eksisterer et mangesidigt netværk af politiske grupperinger, hvoraf den vigtigste er den økofeministiske. Den feministiske dimension har hele tiden været grundlæggende for partiets selvopfattelse og giver sig udtryk i kønskvoteringer i alle partiets repræsentative forsamlinger. Strukturelt er partiet endvidere karakteriseret ved kollektiv ledelse, adskillelse mellem politisk mandat og partifunktion, og rotation i de forskellige embeder.

Gennembrud

De tyske grønnes store gennembrud på den nationale og internationale scene kom i 1998, da partiet gik i regeringskoalition med socialdemokraterne og fik tre ministerposter. Regeringsdannelsen var samtidig en sejr for partiets realfløj, ledet af den senere vicekansler og udenrigsminister Joschka Fischer, der i løbet af sin embedsperiode udviklede sig til den mest populære politiker i Tyskland.

Gennem syv år ved magten opnåede partiet en række bemærkelsesværdige resultater: nye miljøbeskyttelses og klimaprogrammer, en ny energipolitik med bl.a. en aftale om afvikling af landets sytten atomkraftreaktorer og en lov til fremme af vedvarende energi (dog i nært samarbejde med den økologiske fløj i det tyske Socialdemokrati), der blev starten på et grønt industrieventyr. Hertil kom en landbrugsreform og en grøn afgiftsreform, øget forbrugerbeskyttelse og en liberal minoritetspolitik med flere borgerskabsrettigheder til etniske mindretal.

Regeringsskiftet i 2005, Fischers exit fra politik og rollen som oppositionsparti svækkede dog partiet i en længere periode. Imidlertid fremstår det nu stærkere end nogensinde, og mange vurderer, at det på sigt har potentialet til at blive det største parti i Tyskland. Ikke blot „grønne“ vælgere, men også typiske social- og venstreliberale vælgere, har her fundet et hjem. For eksempel er partiet nu andenstørst i det traditionelt konservative Bayern, Tysklands anden mest befolkningsrige og velhavende delstat.

Miljøkapacitetsopbygning

Afsluttende skal her berøres nogle af de generelle og konkrete fokusområder, der adskiller de grønne partier fra de konventionelle. Eftersom deres udgangspunkt er det langsigtede perspektiv, relaterer den politiske fortælling, de formidler, sig ikke mindst til opbygning af institutionel kapacitet til økologisk modernisering af samfundet.

Ved miljøkapacitet forstås i bred forstand et samfunds evne til at identificere og løse miljøproblemer, og mere specifikt de objektive grænser og nødvendige forudsætninger for succesrige løsninger på bestemte typer miljøproblemer. Mere end noget

andet er miljøpartierne katalysatorer for kapacitetsopbygning og samtidigt selv en indikator for, hvor langt opbygningen er kommet. I den forbindelse er det vigtigt at bemærke, at kapacitetsspørgsmålet ikke kun relaterer sig til miljøpolitik, men også til andre politikområder, selvom miljøpolitikken udgør kerneområdet. I det følgende gives der eksempler på, hvad en sådan opbygning kunne omfatte. Listen er naturligvis ikke udtømmende.

Øverst på listen over rammeinitiativer (i hvert fald i Danmark) er indførelse af en grøn grundlov, dvs. grundlovsfæstning af retten til bæredygtig udvikling, som igen forudsætter en menneskeret til natur og miljø af en bestemt kvalitet – en ret, der kan udledes fra en kombination af øvrige demokratiske grundrettigheder.

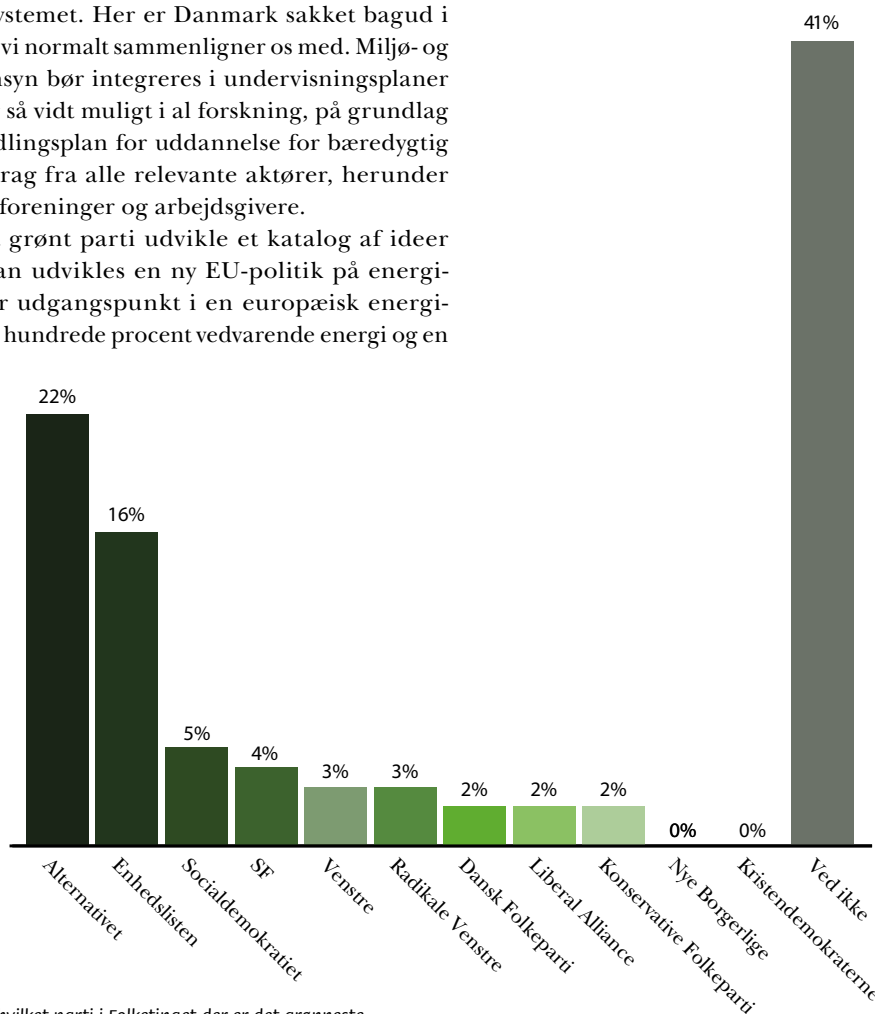
Regeringspolitikken på miljø- og energiområdet er under skiftende regeringer enten svagt eller slet ikke koordineret, hvilket betyder at miljø- og bæredygtighedshensyn ofte ikke inkluderes i den politiske proces. Høj prioritet må derfor gives til oprettelsen af et magtfuldt bæredygtighedsministerium, som inddrager så mange politikområder som muligt. Forbiller kan i denne forbindelse f.eks. være Frankrig, Malta eller Luxembourg.

Grundlaget for al grøn omstilling af samfundet er lang sigtet planlægning, der forudsætter en grøn omstilling af hele uddannelsessystemet. Her er Danmark sattet bagud i forhold til de lande, vi normalt sammenligner os med. Miljø- og bæredygtighedshensyn bør integreres i undervisningsplaner på alle niveauer, og så vidt muligt i al forskning, på grundlag af en national handlingsplan for uddannelse for bæredygtig udvikling med bidrag fra alle relevante aktører, herunder staten, NGO'er, fagforeninger og arbejdsgivere.

Ikke mindst må et grønt parti udvikle et katalog af ideer til, hvordan der kan udvikles en ny EU-politik på energiområdet, der tager udgangspunkt i en europæisk energiforsyning baseret på hundrede procent vedvarende energi og en

vision om en klimavenlig europæisk økonomi. Alt dette lægger op til et paradigmeskift på det institutionelle område, fordi EU i sin nuværende form ikke er i stand til at gennemføre de nødvendige reformer hurtigt nok. Om end EU-kommissionen har offentliggjort en strategi for at gøre EU CO₂-neutralt i 2050, kan dette ikke lade sig gøre uden en Green New Deal, der indeholder incitament til en rettidig og omfattende omstilling af den europæiske energisektor. Det forudsætter igen, at de institutionelle rammebetingelser for omstillingen forbedres gennem forfatningsændringer såsom indførelse af en traktat for vedvarende energi. Her har de grønne partier, der traditionelt er EU-venlige, redskaberne til at fungere som primus motor.

Niels Henrik Hooge er medlem af redaktionen af *Nyt Fokus*.

Danskernes vurdering af, hvilket parti i Folketinget der er det grønneste.

Kilde: Norstat for Altinget og Jyllands-Posten, maj 2018

Miljø- og klimaskepsis som politisk fænomen

Miljø- og klimaskepsis udgør vækstfilosofiens skjulte bagside. Dens formål er at nedprioritere miljøet og fratage det moralsk og juridisk status i politiske og økonomiske beslutninger. Ligesom for økologismen er der tale om et dynamisk begreb, der udvikler sig i takt med, at miljøforringelserne bliver irreversible.

Af Niels Henrik Hooge

Fremitidens historieskrivere vil betragte det, vi opfatter som vores samtidshistorie, i økologismens perspektiv og kategorisere de fænomener, der ikke fremmer bæredygtighed, biodiversitet og afbødningen af klimaforandringerne, som miljø- og klimaskepsis. Man kan argumentere for, at i takt med at visheden om de menneskeskabte klimaforandrings alvor slår igennem i den samfundsmæssige bevidsthed, vil opdelingen mellem økologisme, på den ene side, og miljø- og klimaskepsis, på den anden, komme til at udgøre overbegrebet til konventionelle modsætningspar såsom kapitalisme/socialisme, liberalisme/konservatisme, globalisme/nationalisme, religiøs/sekulær, etc. Ikke blot ny- og omfortolker den indholdet af disse modsætninger, men den ændrer også den måde, hvorpå man anskuer dem og det perspektiv, de anlægger på omverdenen.

I takt med, at økologismen vokser i betydning og fortrænger de ideologier, der anlægger en social og økonomisk synsvinkel på verden (hvilket dog ikke betyder, at den ikke har sociale og økonomiske implikationer), forøges også vigtigheden af dens direkte modsætning. Dermed bliver det vigtigt at bestemme, hvad der forstås ved miljø- og klimaskepsis. Eftersom dette er et negativt begreb, der tilpasser sig den måde, hvorpå man opfatter økologismen, må man først definere økologismen og derefter forsøge at indkredse, hvad der ligger i miljø- og klimaskepsis. Klimaskepsis bruges her som synonym for klimabenægtelse.

I det følgende beskrives forskellige varianter af miljø- og klimaskepsis, herunder deres underliggende rationale, og den udvikling, begrebet er undergået.

Økologisme

Udgangspunktet er, at miljø- og klimaskepsis forholder sig negativt til økologismen i alle dens fremtrædelsesformer. Økologisme udspringer af miljøbevidsthed, der er nært forbundet med kultur- og miljøbeskyttelse. Miljøbevidsthed forandrer sig i samklang med den videnskabelige udvikling, menneskets

opfattelse af naturen og det beskyttelsesniveau, der til enhver tid anses for nødvendigt. Ved *naturbeskyttelse* forstås oprettholdelsen af den miljømæssige kvalitet og de miljømæssige ressourcer eller en bestemt balance mellem plante- og dyrearterne i et bestemt område. Ressourcerne kan være fysiske, biologiske eller kulturelle.

I takt med de stigende forureningsproblemer og truslen fra klimaforandringerne er der gennem lang tid sket en globalisering af naturbeskyttelsesbegrebet: den moderne videnskabelige anvendelse af begrebet går hele tiden i retning af optimering af „biosfærehåndtering“ inden for bestemte sociale og økonomiske rammer. Det altdominerende eksempel herpå er den internationale klimapolitik, der gennem et kvart århundrede har adresseret den menneskeskabte drivhuseffekt. Denne politik formuleres klart i FN's Rammekonvention om klimaforandringer fra 1992, hvis formål er at stabilisere koncentrationerne af drivhusgasser i atmosfæren „på et niveau, der kan forhindre farlig menneskelig indblanding i klimasystemet“.

Bæredygtig udvikling

Grundlæggende findes der to måder, hvorpå man aktivt kan forholde sig til klimaforandringerne, nemlig gennem tilpasning og afbødning: ved *tilpasning* forstås naturlige og menneskelige systemers tilpasning til forventede klimatiske forandringer, som

begrænser skadevirkninger eller udnytter gunstige muligheder. Ved **afbødning** forstås intervention, der tager sigte på at formindske den menneskelige påvirkning af klimasystemet.

Både tilpasning og afbødning kan indpasses i begrebet *bæredygtig udvikling*, som derfor kan beskrives som *overbegrebet* til dem begge. Ifølge FN's Klimapanel er den generelle socioøkonomiske vej, som de forskellige lande følger, lige så vigtig for niveauet for udledning af drivhusgasser som deres særlige klimapolitikker. Ved *bæredygtighed* forstås det forhold, at nutidige og fremtidige generationer besidder den samme ret til i gennemsnit at erhverve de samme lige muligheder for at realisere, hvad de opfatter som det gode liv. *Bæredygtig udvikling* hviler på tre søjler – en økonomisk, en social og en økologisk – som man kan vælge at vægte forskelligt, afhængig af hvilken situation, man befinder sig i, og hvilken tilstand, man ønsker at fremkalde.

Fællede tragedie

Over tid forholder miljø- og klimaskepsis sig negativt til alle disse fænomener, men ikke nødvendigvis på samme måde og i samme grad. Klimaskepsis, som er en underkategori til miljøskepsis, er imidlertid mere udbredt end miljøskepsis, fordi klimabevidsthed støtter sig til en globaliseret miljøfortælling og universelle principper, der forudsætter global miljøbevidsthed.

I praksis ytrer miljø- og klimaskepsis sig som tiltag, der bagatelliserer, formindsker og benægter miljø- og klima-problemer og vanskeliggør, undergraver og forhindrer miljøbeskyttelsesforanstaltninger og afbødning af klimaforandringerne. Det underliggende motiv er typisk for en samfundsmæssig aktør at undgå at bære sin forholds-mæssige del af byrden for at få adgang til og udnytte naturressourcer. En person, en virksomhed eller et land sætter sine egne kortsigtede interesser over andre personers, virksomheders og landes interesser på en måde, der ikke udgør et klassisk nulsumsspil, fordi det samlede resultat bliver mindre end nul. Konsekvenserne af den umådeholdne selvinteresse kan ramme nutidige eller fremtidige generationer.

Metaforisk kan problematikken beskrives som *fællede tragedie*: så snart en fælles ressource, der går på tværs af landegrænser, f.eks. atmosfæren eller ressourcerne i verdenshavene, uhindret står til rådighed for alle, vil enhver forsøge at udnytte den så meget som muligt. Det fungerer imidlertid kun godt, så længe ressourcen ikke formindskes. Hvis den overudnyttes,

bæres omkostningerne af alle. Så snart muligheden for øjeblikkelig gevinst overstiger omkostningerne for den enkelte aktør, fortsætter en nedadgående spiral, hvor alle forsøger at komme først, indtil ressourcen ikke længere kan udnyttes af alle og kollapser. Paradoksalt nok stiger konkurrencen om ressourcen, jo knappere den bliver.

Den måde, hvorpå konkurrencen om at udnytte fællede forløber, svarer i hverdagslivet til, at en køber ikke betaler for en vare, en sælger ikke leverer en ydelse, der er solgt, eller en virksomhed ikke betaler skat. Fordi nogen under alle omstændigheder skal dække omkostningerne, væltes de over på henholdsvis sælgeren, køberen og andre virksomheder. Byrdeunddragelsen er ikke nødvendig ulovlig, men dog moralsk forkastelig.

Ikke-opfyldelse af en handlingspligt

Hvis man ønsker at give et historisk overblik over begrebet miljø- og klimaskepsis, falder det i øjnene, at definitionen på særligt klimaskepsis har forandret sig, siden Bjørn Lomborg satte begrebet på den offentlige dagsorden i Danmark for en snes år siden. Dengang var der tale om en klart formuleret negativ holdning til miljømæssige kernebegreber og afbødning af klimaforandringerne, der forblev konstant, mens den måde, hvorpå man argumenterede for den, hele tiden forandrede sig. For eksempel: Klimaforandringerne er en myte – de eksisterer,

men er ikke menneskeskabte – de er menneskeskabte, men forbedrer livsbetingelserne for mennesker – de er menneskeskabte og skadelige, men kan ikke længere afbødes, osv.

Siden er definitionen blevet gjort mere operationel: Argumenterne for miljø- og klimaskepsis kan ikke læn-

gere hævde at være videnskabeligt baseret, men er udtryk for *videnskabsskepsis*. Derfor behøver man ikke primært at forholde sig til miljø- og klimaskepsis udsagn ud fra det kriterium, om de er sande eller falske. I stedet er de blevet et tema for moralfilosofien ved at man spørger til, om deres hensigter og følger virkninger er gode eller onde.

Den videnskabelige diskussion om gyldigheden af de økologiske nøglebegreber og klimaforandringerne menneskeskabte eksistens er afsluttet, og miljøødelæggelsernes og klimaforandringerne akutte og alvorlige karakter er blevet tydelige. Man kan derfor argumentere for, at miljø- og klimaskepsis i dag først og fremmest kan defineres som *ikke-opfyldelse af en handlingspligt*, dvs. pligten til at mindske klima- og

» I praksis ytrer miljø- og klimaskepsis sig som tiltag, der bagatelliserer, formindsker og benægter miljø- og klima-problemer og vanskeliggør, undergraver og forhindrer miljøbeskyttelsesforanstaltninger og afbødning af klimaforandringerne.

Foto: Federico Del Bene (Creative Commons)

miljøeffekten af ens handlinger. En pligt, som påhviler alle aktører i samfundet, hvis aktiviteter har konsekvenser for miljøet og klimaprocesserne.

Misforhold mellem mål og midler

At der ikke kun i normativ, men også i empirisk forstand, eksisterer en handlingspligt, er vanskeligt at bestride: Næsten 190 lande har underskrevet Parisaftalen, der tager sigte på at begrænse den globale opvarmning til under to, og helst halvdelen, grader over førindustrielt niveau. Følgelig er det i de fleste lande ikke længere politisk muligt at benægte, at drivhuseffekten eksisterer og bør reduceres. I stedet har miljø- og klimaskepsissen fundet andre måder at ytre sig på.

Den mest udbredte er *misforholdet eller disproportionaliteten i valget mellem mål og midler*, dvs. den bevidste satsning på midler, der ikke lever op til handlingspligten til at afbøde klimaforandringerne. Metodisk disproportionalitet har gode betingelser, fordi de strategier, der ikke resulterer i tilstrækkelig miljøbeskyttelse og afbødning af klimaforandringerne, er langt flere og umiddelbart mere appellerende end dem, der gør, fordi de er mindre indgribende.

Hvor udbredt denne form for miljø- og klimaskepsis er, ses f.eks. af den omstændighed, at FN's Miljøprogram (UNEP) i en rapport fra november sidste år påpegede, at den globale indsats for at afbøde klimaforandringerne skal tredobles for

at man kan nå togradersmålet, hvilket er den største kløft nogensinde mellem mål og midler. Hvis kløften mellem drivhusgas-udledningerne og togradersmålet ikke lukkes inden 2030, er det ekstremt usandsynligt, at det kan nås. Noget lignende gør sig gældende for den danske klimaindsats: Ifølge Klimarådet gør regeringens politiske initiativer på klima- og energiområdet det sværere for Danmark at nå målet om at være CO₂-neutral i 2050. Sidste års energiaftale, i forening med regeringens klimaudspil, betyder, at tempoet falder til cirka en fjerdedel af den nuværende omstillingshastighed.

Miljø- og klimaskepsis som diskontering

Stort set alle miljø- og klimainvesteringer er langsigtede. Derved er det af betydning, hvordan man udregner deres værdi. Mere end noget andet repræsenterer *diskontering* en institutionel diskrimination af fremtidige generationer, og kan derfor betragtes som et udtryk for miljø- og klimaskepsis. Ved diskontering forstås den måde, hvorpå man gør penge eller andre værdier, der modtages eller opbruges, sammenlignelige over tid. Når man diskonterer, anvender man således en fast eller varierende rente, der gør fremtidige værdier mindre værd, end de er i dag.

Argumenterne for diskontering spænder fra tiltagende usikkerhed om, hvad fremtiden vil bringe, til muligheden for at kompensere fremtidige generationer for de skader, de påføres af

» Definitionen på særligt klimaskepsis har forandret sig, siden Bjørn Lomborg satte begrebet på den offentlige dagsorden i Danmark for en snes år siden.

Ørkendannelse på øen Lobos Island i De Kanariske Øer

de nutidige generationer og vigtigheden af ikke at overbebyrde dem. Også den såkaldte tidspræference – det forhold, at folk instinktivt ønsker at opnå fordele før snarere end senere – er en faktor, om end dette forekommer etisk irrelevant i lyset af den omstændighed, at senere generationers ulemper og lidelser i samme situation må formodes at tælle ligeså meget som de nuværendes.

Efter i lang tid at have brugt en fast diskonteringsrente på fem procent for samfundsøkonomiske investeringer, satte Finansministeriet den ned i 2013, så der nu ved projektvurderinger anvendes en rente på fire procent i de første 35 år, tre procent for årene mellem år 35 og 70 og to procent for årene efter år 70. Til sammenligning kan nævnes, at den engelske økonom Nicholas Stern brugte en diskonteringsrente på 1,4 pct. i hans banebrydende studie af de samfundsøkonomiske konsekvenser af klimaforandringerne fra 2006. Konsekvensen af den højere danske diskonteringsprocent er, at det vurderes som mindre rentabelt at gennemføre initiativer til at forebygge kommende klimaforandringer nu og her sammenlignet med at skubbe problemerne – og investeringerne – til vores efterkommere.

Populistisk miljø- og klimaskepsis

Den populistiske miljø- og klimaskepsis, der næst efter den disproportionale er den mest udbredte, repræsenterer i mange henseender en tilbagevenden til skepsissens rødder, fordi den ofte benægter, at drivhuseffekten eksisterer eller er menneskeskabte. Herudover angriber den særligt de institutioner – først og fremmest internationale organer – der er nødvendige for at gennemføre miljøbeskyttelsen og afbødningen af klimaforandringerne. Ved populisme tænkes der på politikere, der

for at blive at blive valgt er villige til at sige hvad som helst til hvem som helst på et hvilket som helst tidspunkt.

Den populistiske skepsis, der findes både på venstre- og højrefløj, er en faktor i det kommende folketingsvalg, såvel som i valget til EU-parlamentet. Mest indgroet er den hos de mest radikaliserede nationalistiske partier, der baserer deres politik på „pakker“, som typisk indbefatter fremmedfrygt, EU-skepsis og miljø- og klimaskepsis. EU-skepsis fremmer i høj grad klimaskepsis, eftersom EU er den eneste store aktør i den globale politiske klimaproces, der i princippet har accepteret at indrette sig efter Parisaftalens halvanden graders målsætning.

Alt i alt er det vigtigt, at man ved det kommende Folketings- og EU-valg vælger politikere, som vil arbejde for at lukke kløften mellem miljø- og klimamål og den faktiske indsats. Det vil sige politikere, som handler på den viden, der i dag forpligter os.

Niels Henrik Hooge er medlem af redaktionen af Nyt Fokus.

EU gasser op på trods af klimamål

Investeringer i gassektoren i EU buldrer derudaf. Men mange af investeringerne vil strande, hvis EU's klimamål føres ud i livet. Det viser denne gennemgang af Europa-Kommissionens scenarier for udledningen af drivhusgasser.

— Af Jacob Sørensen —

Uagtet Parisaftalen, fortsætter støtten til fossil energi i EU. I perioden 2014-2016 blev der givet mere end 112 mia. euro per år i støtte til den fossile energisektor. Også Danmark tilskynder eftersøgning, produktion og forsyning af fossile brændsler. Dette vil fastholde en høj udledning af CO₂ i årtier fremover.

Støtten til fossil energi har dog ændret sig i de senere år, så den nu i højere grad gives til fordel for gas, som der ved er blevet en central del af EU's energipolitik inden for en kort årrække. På trods af Parisaftalen, global opvarmning og flere nationale målsætninger om nuludledning inden 2050, er der ved at blive opbygget en helt ny infrastruktur til fossilt brændstof baseret på gas i Europa.

Den nye gasinfrastruktur går på kryds og tværs mellem landene. Mange af de nye gasanlæg, der bygges eller er planlagt, har en forventet levetid på over 50 år. Det sker velvidende, at mange rør og anlæg skal tages ud af drift inden for de næste 20 til 30 år, hvis EU vælger at leve op til Parisaftalen. Det viser denne artikels gennemgang af EU-Kommissionens otte scenarier for, hvordan EU lever op til Parisaftalen.

Forskel på mål og fremskrivning

EU's nuværende officielle klimamål for 2050 blev vedtaget i 2009. Målet er 80-95 pct. reduktion af klimagasser målt i forhold til udledningen i 1990. Officielt lever dette klimamål op til Parisaftalen, idet Europa-Kommissionen mener, at 80 pct. reduktion svarer til mindstemålet i Parisaftalen, som defineres ved en temperaturstigning „well below“ to grader over den førindustrielle temperatur.

Der er imidlertid forskel på målsætning og fremskrivning i EU-sammenhæng. I 2016 udgav Kommissionen et studie om fremtiden for drivhusgasser i EU, *EU Reference Scenario 2016*, som fremskriver udledningen i 2050 til knap 48 pct. af

1990-niveauet. Studiet tager udgangspunkt i nuværende tendenser og tendensprognoser, og det er det studie, investorerne ynder at kigge på, når de beslutter, om de vil investere i gasanlæg. For eksempel har det russiske energiselskab Gazprom m.fl. brugt studiet til at give økonomisk legitimitet til Nord Stream 2, som er den rørledning, der efter planen

» På trods af Parisaftalen, global opvarmning og flere nationale målsætninger om nuludledning inden 2050, er der ved at blive opbygget en helt ny infrastruktur til fossilt brændstof baseret på gas i Europa.

skal gå gennem dansk farvand ved Bornholm og forsyne Tyskland med russisk naturgas – det vil sige fossilt metan – i de kommende 50 år eller mere.

EU's nye scenarier

Kort tid før klimatopmødet i Katowice i december 2018 (COP24), udgav Europa-Kommissionen otte scenarier for, hvordan EU kan leve op til sit klimamål for 2050 (se oversigt i tabel). Ud over de otte scenarier var der også en baseline, som er en justeret fremskrivning af 2016-studiet. Den viser, at hvis EU fortsætter sin nuværende kurs, vil udledningen af drivhusgasser være faldet med 64 pct. i 2050. Stadig milevidt fra klimamålet.

Fem af de otte scenarier fokuserer på hver deres teknologi: elektrificering, brint, syntetiske brændstoffer, energieffektivitet og cirkulær økonomi. Disse scenarier når hver især 80 pct. reduktion af udledningen af klimagas i 2050, dvs. lige akkurat EU's nuværende klimamål.

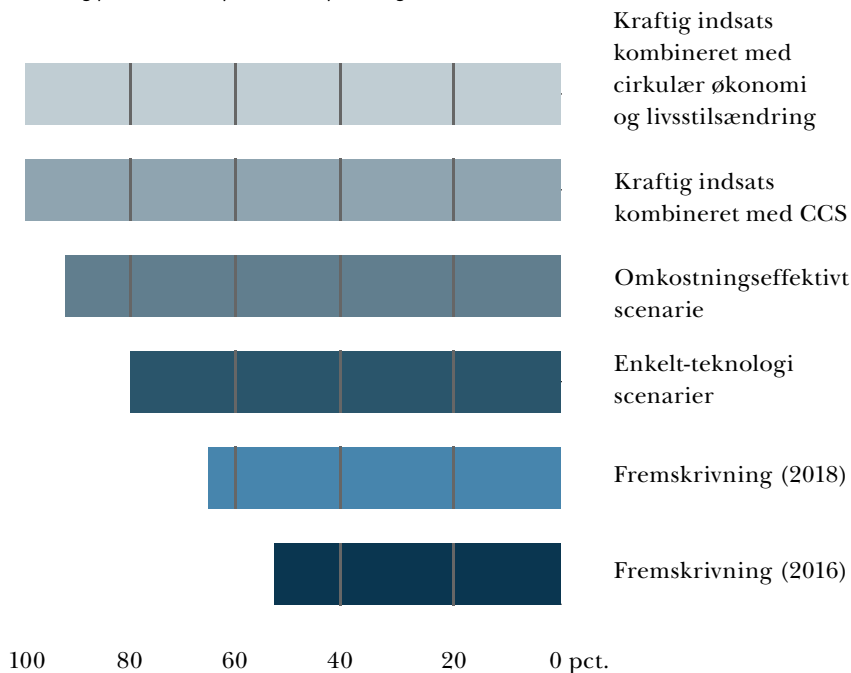
De tre sidste scenarier bygger på en kombination af de fem første:

- Etomkostningseffektivt scenarie når 90 pct. reduktion
- En yderligere reduktionsindsats kombineret med indsamling og lagring af CO₂ (CCS) når 100 pct. reduktion
- En yderligere reduktionsindsats kombineret med øget brug af cirkulær økonomi og livsstilsændringer giver også 100 pct. reduktion.

Man kan kritisere scenarierne og EU's klimamål for mangt og meget. Nettoudledningen af klimagasser bør være nul allerede i 2040, hvis vi skal have tilstrækkelig sikkerhed

Procentvis reduktion af drivhusgasser i 2050

EU's energipolitik. Se tekst for nærmere forklaring.

TEKNOLOGI					KOMBINATION		
Elektrificering	Brint	Syntetiske brændstoffer	Energi-effektivitet	Cirkulær økonomi	Omkostnings-effektiv	Styrket indsats og CCS mm.	Styrket indsats, cirkulær økonomi og livsstilsændringer
Reduktion på 80 pct. drivhusgasser / betydeligt under 2 grader global opvarmning					Reduktion på 90 pct. drivhusgasser	Reduktion på 100 pct. drivhusgasser / 1,5 graders global opvarmning	

Oversigt over de otte scenarier fra Europa-Kommissionen

for at holde temperaturstigningen på under to grader – for slet ikke at tale om 1,5 grader. Klimaændringer bidrager allerede til tab af menneskeliv og forringer menneskers levevilkår, og da EU-landene er historisk medansvarlige for denne udvikling, har vi en forpligtelse til at reducere vores udledning hurtigere end de lande, som historisk ikke har udledt lige så meget.

Atomkraft udgør fortsat en pæn del af energiproduktionen i 2050 med 17-21 pct. i alle otte scenarier, om end gas klart er den vigtigste ingrediens, når det handler om ny kapacitet og fossile brændsler. Behovet for bioenergi stiger i alle scenarierne i forhold

til det nuværende forbrug, uden at Kommissionen undersøger, hvad den øgede produktion af biomasse betyder for målene om biodiversitet og fældning af skov uden for EU. Selvom teknologierne til indsamling og lagring af CO₂ ifølge Kommissionen er stødt på større udfordringer end ventet, indgår teknologierne i scenarierne. Olieforbruget er fortsat relativt højt i alle scenarier. Endelig måles klimapåvirkningen fra gas kun inden for EU's grænser, hvilket er et problem, som uddybes senere i artiklen.

De store rørledninger i Danmark

Det er imidlertid ikke formålet med denne artikel at kritisere de valgte forudsætninger i scenarierne. I stedet er fokus på de officielle vurderinger af forbruget af fossil gas i 2050, og de forventede afsætningsmuligheder for gas. Det følgende tager derfor afsæt i forudsætningerne bag scenarierne. Med to nye store gasledninger i vente i Danmark (Nord Stream 2 og Baltic Pipe), er det nemlig interessant at undersøge business-casene bag disse, og om Kommissionens nye

scenarier evt. kan få investorerne til at trække gravemaskinerne til sig og droppe projekterne.

I miljøvurderingsrapporten for den danske del af Nord Stream 2, skriver Gazprom og de øvrige interessenter i august 2018, at der er en risiko ved at etablere Nord Stream 2. Hvis EU gennemfører sine klimamål, eller strammer dem undervejs, vil Nord Stream 2-rørledningen ikke blive udnyttet fuldt ud, og indtjeningen vil ikke blive som forventet. Men det er en privat investering, og det må være op til investorerne at vurdere, om de vil løbe risikoen, skriver de. I et høringssvar kritiserer NOAH denne måde at se på store investeringer i energiforsyningen, da det naturligt vil være sværere for EU at håndhæve klimamålene, jo mere det går ud over privatøkonomiske dispositioner. Desuden vil Rusland utvivlsomt gøre sin indflydelse gældende, hvis landets private firmaer mister afsætningsmuligheder.

Baltic Pipe er den anden store gasrørledning, som kan forventes i Danmark som led i omstillingen til mere gas i EU. Den er en del af, hvad EU kalder Projects of Common Interest, hvilket bl.a. betyder, at Kommissionen støtter op om projektet. Rørledningen skal føre gas udvundet i Norge af polske energiselskaber tværs gennem Danmark og videre til Polen. Den folkelig modstand mod Baltic Pipe vil forhåbentlig skærpes de kommende måneder og år.

Forbruget af gas i fremtiden

Vi ved som sagt, at business-casen for Nord Stream 2 bygger på EU's referencescenario for 2016, som forventer omkring det samme forbrug af gas i 2050 som i dag. Og vi må forvente, at der ligger nogenlunde samme forventninger til grund for Baltic Pipe.

Kigger vi i stedet på den nye 2018-opgørelse, ser billedet væsentligt anderledes ud. Forbruget af naturgas til energiformål vil være faldet betydeligt i 2050, hvis det lykkes EU at nå

sit klimamål – og det er uanset hvilket af de otte scenarier, der implementeres. Det nuværende forbrug på 345 Mtoe (millioner tons olieækvivalenter) vil falde til mellem 87 og 109 Mtoe i scenarierne med 80 pct. reduktion.

I de scenarier, hvor reduktionen er større, vil forbruget falde til under 54 Mtoe. Med den nuværende udvikling (baseline) forventer Kommissionen, at forbruget vil være omkring 250 Mtoe i 2050. Der er således en væsentlig forskel mellem den nuværende kurs og målsætningerne, og selv hvis EU blot lever

op til sit svageste klimamål for 2050, vil markedet for gas være betydeligt mindre, end hvad investorerne bag de store gasledninger forventer. Det gælder i øvrigt selv hvis man medregner den del af gasforbruget, som går til ikke-energiformal i den kemiske industri.

Selvom der er forskel på, hvor gassen kommer fra, er det ikke noget, scenarierne skelner mellem. Nord Stream 2 indgår i et geopolitisk spil, som handler om sikkerhedspolitik, og om at både USA og Rusland vil sælge så meget gas som muligt til Europa. USA er glade for den nye gasterminal i Gøteborg, som modtager flydende naturgas (LNG) via tankskibe fra bl.a. USA, mens Rusland er sure. Baltic Pipe handler om, at Polen har opkøbt gasfelter i Norge, har en konservativ klimapolitik og ikke tror på et 100 pct. vedvarende energisystem. Samtidig ønsker Danmark finansiering til en infrastruktur til transport af vores egen Nordsøgas og til at opbygge et biogassystem, så tilskuddet til biogas fra gylle fra den alt for store husdyrproduktion kan sænkes.

EU's egenproduktion af gas forventes at falde de kommende årtier, men uanset hvordan EU vælger at opnå sin klimamålsætning, vil behovet for import af gas falde markant og fjerne det økonomiske grundlag for nuværende og fremtidige infrastrukturanlæg til import fra lande uden for EU.

» ... det vil naturligt være sværere for EU at håndhæve klimamålene, jo mere det går ud over privatøkonomiske dispositioner.

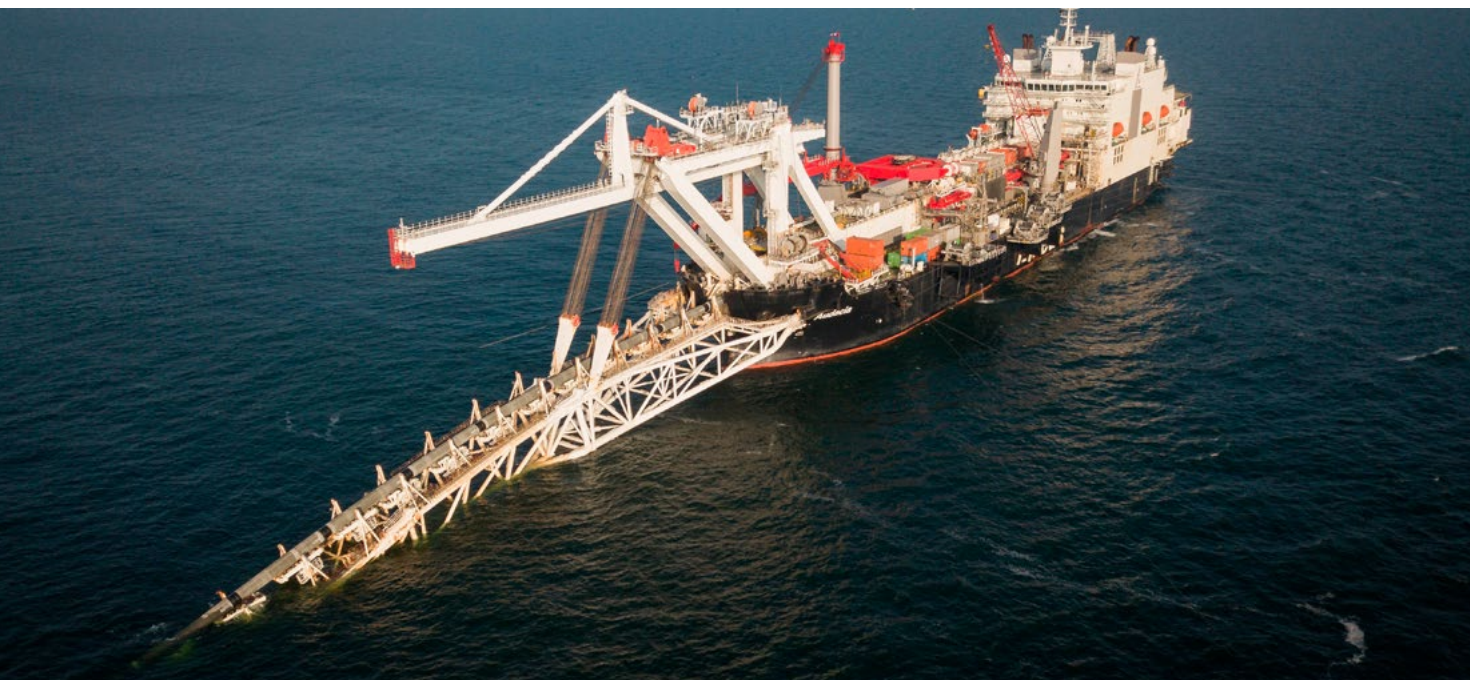

Foto: Nord Stream 2 / Axel Schmidt (pressefoto)

Lækage af gas

En sidegevinst ved at bruge mindre gas i energiforsyningen er, at lækager af metan til atmosfæren samtidig reduceres. Metan er en klimagas, der er kraftigere end CO₂. Lækagerne tæller ikke med i EU's klimaregnskab, hvis den sker uden for EU's grænser. Selvom Kommissionen mener, at der skal gøres noget for at mindske lækager i hele forsyningskæden, kan ny viden om gaslækager vise sig at være en bombe under argumentet om, at naturgas er en fordel, fordi den udleder mindre drivhusgas per produceret kilowatttime end kul.

Det Internationale Energiagentur (IEA) har beregnet, at en lækage på tre pct. af den samlede mængde gas i forsyningskæden medfører, at gas bidrager med samme klimaeffekt som kul per producerede mængde energi. Størrelsen af den samlede lækage afhænger af udvindingsteknologien, hvor langt gassen skal transporteres, hvordan den transporteres osv., men en lækage på tre procent er ikke urealistisk. For eksempel viser rapporten *Smoke and mirrors – Why the climate promises of the Southern Gas Corridor don't add up* fra Bankwatch Network i 2018, at den samlede lækage fra en planlagt gasrørledning mellem Aserbajdsjan og Italien meget vel kan være betydeligt højere end tre pct.

I den tidligere omtalte miljøvurderingsrapport af Nord Stream 2 hævdes i øvrigt, at lækage af metan ikke vil finde sted i dansk farvand, på trods af at den danske del af røret udgør 174 km, og trykket er 40 gange højere end i et hårdpumpet cykeldæk. I NOAHs høringssvar har vi citeret professor Robert W. Howarth fra Cornell University i USA for: „Læk af metangas fra rørledninger er meget almindelig, især fra rørledninger, som er ældre end 20 til 30 år. Jeg tror ikke på, at nogen med sikkerhed kan hævde, at en 50-årig rørledning ikke har oplevet sådanne lækager“.

Tilsvarende vil der ske tab af metan fra Baltic Pipe i dansk territorium. Og i modsætning til Nord Stream 2, skal der bygges tilhørende anlæg til ledningen på dansk grund, som kan involvere øget lækage af metan. En kommende kompressorstation på Sjælland, og sikkert også målerstationer, regulatorer og blokventiler undervejs langs rørledningen, kan muligvis lække ikke uvæsentlige mængder af metan.

Omstilling af energisystemet

Europa-Kommissionens otte scenarier viser, at der er behov for at ændre den nuværende udvikling på energiområdet, hvis EU skal leve op til sin egen klimamålsætning. Kommissionen foreslår, at EU skal starte omstillingen så hurtigt og gradvist som muligt for at undgå flaskehalse med hensyn til bl.a. adgang til kapital og arbejdsstyrke, f.eks. til energireovering af bygninger.

Nu og her kan EU og medlemslandene, herunder Danmark, gøre følgende:

- Stoppe subsidier til bioenergi og fossile brændstoffer, herunder tilskud og lån til gasinfrastruktur.
- Det næste EU-budget kan blive CO₂-frit, dvs. uden tilskud til bioenergi og fossile brændsler.
- Standse støtten til projekter, som involverer bioenergi og fossile brændsler, herunder LNG-terminaler og gasledninger. Projects of Common Interest projekter bør kun være infrastruktur, der er nødvendig for at opnå en forbrændingsfri fremtid.
- Stoppe efterforskning efter olie, gas og kul. Ukonventionelle fossile brændstoffer som tjæresand og skifergas kan forbydes nu og her.
- Anvendelsen af fossile brændstoffer i ikke-energisektorer kan udfases hurtigst muligt.
- Øge støtten til udviklingslandene, så de kan opnå passende beskyttelse, teknologioverførsel og kapacitets opbygning i overensstemmelse med EU's og medlemsstaternes ansvar for klimaændringerne.
- Reducere energiforbruget gennem energitilstrækkelighed, dvs. nedsætte det samlede forbrug, og via energibesparelser.
- Planlægge et 100 pct. fællesejet, afbrændingsfrit energisystem. For at energiomstillingen kan ske i den hastighed, der er nødvendig, er det afgørende, at borgere og samfund ejer energisystemet, og at der skabes passende juridiske og lovgivningsmæssige rammer herfor.
- Stoppe med at bruge penge på indsamling og lagring af CO₂ (CCS-teknologier), bioenergi og andre falske løsninger.

Grøn aktivisme indefra

I en samtale med Emil fra *Nyt Fokus* deler to klimaaktivister deres erfaringer med civil ulydighed og klimabevægelsen *Ende Gelände* i Tyskland. Hvordan kan man påvirke det politiske miljø udefra? Og hvad betyder fællesskabet i en social bevægelse for den, der gerne vil gøre noget godt for klimaet, men også for andre og sig selv.

Af Emil Hageman Christensen

Der findes ikke så mange klimabenægttere længere, hverken blandt forskere eller i befolkningen. Det har givet anledning til en vis grøn konsensus i de fleste samfund. Virksomhederne ser grønt, fordi der er penge i det. Politikerne lytter med. Mange borgere er stærkt optagede af bæredygtighed mv. Ifølge en *rundspørge foretaget af Altinget i december 2018* er klima og miljø nu højest på listen over vælgeres politiske prioritering til det kommende folketingsvalg.

På den måde skyller den grønne bølge ind over dansk politik, og efterhånden benytter de folkevalgte sig af ord som klima, miljø og omstilling, når de fremlægger deres politiske programmer. Men hvor meget af det vi oplever i denne tid op til valget er tomme løfter og varm luft? Og hvor meget udmønter sig i bæredygtige, politiske gerninger?

På den ene side fremfører regeringen sine *energi- og klimaaftaler* som ambitiøse, skelsættende begivenheder for omstillingen. Men ifølge Klimarådet vil disse aftaler *ikke levere nødvendige resultater*. Faktisk sænker de tempoet betydeligt i den danske klimaindsats på et meget kritisk tidspunkt. Noget tyder på, at der fortsat eksisterer et gab *mellem politiske ambitioner og resultater*, hvilket bekymrer mange danskere.

I forbindelse med dette temanummer om klimavalget, har jeg talt med to klimaaktivister, Ina og Birgitte på 25 og 24 år, der som konsekvens af politikernes træghed tager sagen i egen hånd. Gennem samtalen med dem vil jeg reflektere over, hvilken rolle aktivistisk handling og civil ulydighed kan spille i klimakampen. Og om det står i modsætning til, eller snarere

understøtter, den formelle politiske klimaindsats, sådan som den udspiller sig i f.eks. Folketinget.

Ina er arbejdsløs og har en baggrund i litteraturvidenskab. Birgitte er studerende på Agricultural Development på Københavns Universitet med en baggrund i geografi. Begge er de aktive i en social protestbevægelse, der hedder *Ende Gelände*, og hvis store årlige bedrift er en ikke-voldelig, civil ulydigheds-aktion imod kulindustrien i det vestlige Tyskland.

I Ende Gelände finder Ina og Birgitte lejlighed til at udtrykke deres frustration over de manglende resultater, samt mulighed for at indgå i et seriøst fællesskab, der går direkte efter

klimakrisens rødder og som tør udfordre kulindustrien – når nu politikerne ikke gør det.

Ina og Birgitte inviterer os indenfor i deres aktivistunivers, og de viser os, at Ende Gelände repræsenterer dele af en seriøs klimapolitisk virkelighed uden for Christiansborg. Denne virkelighed spiller en central rolle i

aktivisternes liv af flere årsager. Blandt andet fordi den bærer præg af aktiv systemkritik, radikal handling og fællesskab, som vi vil se senere. Men først en introduktion til Ende Gelände.

Ende Gelände

Ende Gelände er en social protestbevægelse mod udvindingen af fossile brændsler, primært brunkul. „Hertil og ikke længere“. „End of the terrain“. Sådan kan „Ende Gelände“ oversættes fra tysk til dansk og engelsk, hvilket giver et præj om bevægelsens parole: „Så stopper legen. Ikke mere kul op af jorden“.

Bevægelsen bygger på overbevisningen om, at for at afbøde klimaforandringerne og råde bod på klimakrisens sociale

» I Ende Gelände finder Ina og Birgitte lejlighed til at udtrykke deres frustration over de manglende resultater, samt mulighed for at indgå i et seriøst fællesskab ...

Aktivisterne i midten af billedet (klædt i hvidt) er trængt ind på minens område og forsøger at nå den store gravemaskine, mens en lang række af politifolk (i sort) hindrer dem vejen.

Foto: Christian Bock / Ende Gelände (Creative Commons)

uretfærdigheder, så er direkte handling nødvendig. Denne direkte handling tager form som masseprotest, dvs. en årlig civil ulydighedsaktion i oktober/november, som blokerer en kæmpestor, åben kulmine i det tyske Rhineland.

Tusindvis af aktivister strømmer til Rhinelandet for at være med. I den seneste aktion deltog op mod 6.500 aktivister! De kommer fra Italien, Danmark, Sverige, Belgien, Frankrig, m.m., og selvfølgelig Tyskland. Sammen trænger de ind i minen, så mange som muligt, for at sætte gravemaskinerne midlertidigt ud af drift. Det er selvfølgelig ulovligt, da aktionen formelt set indebærer en krænkelse af den private ejendomsret og obstruktion af privatejede maskiner. Selvom aktionen er ulovlig, mener bevægelsens medlemmer, at den er nødvendig. At kæmpe seriøst for klimasagen er vigtigere end den formelle, private ejendomsret.

Før selve aktionen mødes de mange aktivister i et par dage i en lejr nær minen for at deltage i en slags *bootcamp*, dvs. en træningslejr. Bootcampen skaber sammenhold og danner grobund for fælles forståelse af aktionen. Aktivisterne træner også, hvordan aktionen udføres i praksis. Ina og Birgitte fortæller, at lejren er en slags „organisk fællesskab“ med en „flad struktur“, hvor „alle hjælper til der hvor de kan“.

Fordi aktionen i sagens natur er ulovlig, og fordi Ende Gelände på forhånd offentligt annoncerer datoerne for aktionen, møder politiet talstærkt op. I fuld udrustning, og med heste og vandkanoner på sidelinjen, afventer hundredvis af tyske betjente aktivisterne på kanten af minen. Politiets opgave er at holde demonstranterne fra at trænge ind på området.

Herefter udspiller der sig et næsten kunstfærdigt danse-teater mellem hvidklædte Ende Gelände-grupper (fingre, som de hedder i Ende Gelände-lingo) og sortklædte politifolk.

Som inspiration kan man med fordel gå ind og se spektaklet udfolde sig fra oven, gennem linsen på en kameradrone, i et af de mange klip, *der findes på Youtube*.

Gå efter krisens rødder

Jeg spørger Ina og Birgitte, hvorfor de som Ende Gelände-aktivister er villige til at bryde loven og endda rejse dybt ned i Tyskland for at gøre det. Birgitte lægger ud:

„Det er fordi jeg mangler at se handling andre steder fra. Så når jeg går ud og gør det, så håber jeg det råber nogen op i det politiske miljø. Altså, at det giver politikerne legitimitet til at rykke på det her.“

Aktionen er altså på den ene side et opråb til dem ved magten og en aktiv kritik af den måde, klimakrisen bliver håndteret på.

„Vi nægter at være passive i det der foregår lige nu, og vi vælger at reagere“, tilføjer Birgitte.

På den anden side er aktionen i sig selv en manifestation af civil magt, dvs. en decideret magtanvendelse fra aktivisters hånd. Ende Gelände udfordrer samfundets ledere og siger: Hvis I ikke gør det ordentligt, så gør vi det selv. Ina fremhæver denne form for udfordring af systemet:

» Herefter udspiller der sig et næsten kunstfærdigt danse-teater mellem hvidklædte Ende Gelände-grupper og sortklædte politifolk.

„Vi bliver nødt til at presse rammerne for systemet for at flytte det. Ved at bryde lovgivningen viser vi, at vi er klar til at tage nogle ret seriøse metoder i brug.“

Ina og Birgitte deler følelsen af, at Ende Gelände giver mulighed for, som klimaaktivister, at gå efter krisens rødder.

Foto: Ende Gelände (Creative Commons)

„At sende et signal om noget større“, som Ina siger, dvs. udfordre rammerne for, hvordan man normalt tænker klimahensyn og -tilpasning.

Når aktivisterne i samlet flok marcherer ind i minen, er det dybest set det samme som at „angribe vores fossile måde at drive samfund på“, fortæller Ina.

Det er ikke nok bare at stemme

Jeg spørger, om man ikke kan benytte sig af sin stemme til folketingsvalget, og derved belønne partierne med det grønne på dagsordenen?

Selvfølgelig skal man stemme, svarer de begge. Ens stemme er en lille, men væsentlig, del af den grønne omstilling, og „valget er en fantastisk anledning til at få klimaet banket på dagsorden“, understreger Birgitte. Men at stemme er ikke nok.

„For mig handler demokratiet ikke kun om at gå ud og stemme – det er en meget lille del af det. Det er netop vigtigt, som Ina siger, at gå ud og engagere dig i samfundet. Det er din ret og din pligt som borger at gøre det“, siger Birgitte.

Det har alt sammen at gøre med, at tidens politiske kultur, f.eks. på Christiansborg, ifølge Ina og Birgitte er passiv og blåøjet. Dens herskende løsningsmodel på klimakrisen fokuserer mere på vækst og forbrug end på at stoppe udledninger fra kulindustrien og lignende. Derfor kommer de store og nødvendige ændringer ikke fra politisk hold uden pres fra borgerne.

„Det (politiske /red.) system er bare ikke bygget til at håndtere den her slags problemer. Så vi hjælper det lidt på vej“, pointerer Birgitte.

For at opnå en reelt bæredygtig samfundsudvikling må ens stemme suppleres af andre former for politisk handling, dvs. handling, der søger at ændre strukturerne og selve den måde, vi driver samfund på. Det er her Ende Gelände kommer ind i billedet, for Ina og Birgitte, som en social bevægelse, der giver

» *Hovedbudskabet fra samtalen med Ina og Birgitte synes at være, at hvis man virkelig går op i at gøre noget for klimaet, så betaler det sig at gøre noget sammen med andre.*

dem styrken til at ruske op i det politiske miljø sammen med en masse andre aktivister.

Inas og Birgittes individuelle stemmer hæves ind i en kollektiv sammenhæng eller et fællesskab, som besidder evnen til at afbryde og forstyrre tingenes tilstand, hvilket udfordrer eksistensen af det fossile samfund.

Gå sammen med nogen

I samme åndedrag som Ina taler om nødvendigheden af en bredere og mere radikal borgerdeltagelse, gør hun opmærksom på vanskeligheden ved som enkeltperson at finde tid og kræfter til den slags aktivisme.

Den enkelte har brug for hjælp til at efterleve sine grønne idealer, påpeger hun. Det store klimaansvar og det hensyn, den enkelte må tage, „er en ødelæggende følelse at stå alene med.“ Birgitte er enig:

„Der er nogle, der taler om klimadepression. Ja, jeg tror min mentale sundhed var ved at være lidt på spil på et tidspunkt, fordi du går og stiller spørgsmål til nogle strukturer, men får ligesom at vide af rigtig velmenende forældre eller venner: 'Nu skal du ikke bekymre dig for meget, og husk nu at passe dine studier, og bom bom bom, og husk også at passe på dig selv, og tænk på dig selv.' Så man kan godt føle sig lidt ligesom landsbytossen, der siger: 'Vi bliver nødt til at handle.' Og jeg kan begynde at stille spørgsmål ved: 'Er det mig, der er helt skør på den?' Der er det bare enormt fedt at møde nogle andre, der ligesom deler den verden og følelse af at handle.“

Ina følger op med en opfordring til, at man skal gå ud og møde andre og deltage i aktioner op til årets folketingsvalg: „Nogle gange er det bare en google-søgning, og så bare møde op et eller andet sted.“

Hovedbudskabet fra samtalen med Ina og Birgitte synes at være, at hvis man virkelig går op i at gøre noget for klimaet, så

betaler det sig at gøre noget sammen med andre. Fællesskabet har simpelthen en positiv effekt på ens psyke. „Man er stærkere i flok“, er Inas nøgleformulering på det punkt.

Ende Geländes indflydelse

Ved nærmere eftertanke viser interviewet med Birgitte og Ina, at nøgleformuleringen „man er stærkere i flok“ har to væsentlige betydninger for folk i klimakampen: Man kan være *objektivt* og *subjektivt* set stærkere i flok. Det første går ud på, at jo flere mennesker, der går sammen for at protestere, jo stærkere er flokken og protesten i *objektiv forstand*. Det andet læner sig op ad det med den enkelte demonstrants mentale sundhed, nemlig at vi som individer eller *subjekter* er stærkere og kan holde til mere sammen med andre.

Man kan diskutere Ende Geländes politiske indflydelse, dvs. i hvor høj grad Ende Gelände besidder den første form for objektive styrke. Denne artikel har formodet, at Ende Gelände har en vis saft og kraft. Nemlig at Ende Gelände udøver indflydelse på det politiske miljø – eksempelvis ved at sende signaler fra civilbefolkningen om, hvor vigtigt det er at udfase kul.

Når det drejer sig om den subjektive styrke, så bliver Ina og Birgitte mentalt set fyldt op eller genopladet med god energi fra Ende Gelände-aktionen til vedvarende at kunne kæmpe klimakampen i andre sammenhænge. Det sociale aspekt har positiv indflydelse på deres mentale helbred. Altså de mange konkrete møder, Ina og Birgitte har med mennesker, der deler deres syn på klimasagen, trang til at handle og lyst til at hjælpe hinanden osv. Alt dette har positive psykologiske konsekvenser for dem som aktivister og som borgere i et samfund under omstilling.

Samtalen med Ina og Birgitte får mig personligt til at tænke på, at jeg som klimaaktiv må til at se mig om efter denne slags fællesskaber med både objektiv slagkraft og subjektiv holdbarhed. Sådanne fællesskaber for klimaet må findes herhjemme i Danmark. Ina og Birgittes historie gør det klart, at det er vigtigt at lede efter, skabe og værne om gode fællesskaber for den grønne omstilling, som borgere kan deltage i.

På den måde handler det om at få klimaet banket på dagsordenen til det kommende folketingsvalg. Men vi klimaaktive skal måske stile efter at gøre noget mere end bare at stemme. Og selvom det efterhånden lyder som en banalitet, så er det sandt nok: Vi kunne med fordel melde os ind i *fællesskaber*, hvis sociale aspekter hjælper os med at efterleve vores grønne idealer, hvilket vil sige at være politisk og socialt aktive, også når valget en gang er overstået og hverdagen begynder på ny.

Emil Hageman Christensen er cand.scient. i miljø- og bæredygtighedsvidenskab ved Lund Universitet og medlem af redaktionen bag Nyt Fokus.

Emil deltog selv i Ende Gelände i november 2017.

Foto: Andreas Larseon / Ende Gelände (Creative Commons)

Vi er alle investorer - men investerer vi bæredygtigt?

Hvor mange danskere tænker på sig selv som investor? Få, men det burde vi! Vi er alle investorer via vores pensionsordninger. Udfordringen er, at de færreste interesserer sig for hvor deres penge er investeret, bæredygtigt eller ej.

— Af Pelle Pedersen —

Vi bliver nødt til at acceptere det. På papiret er pension ikke det mest attraktive emne. Vi danskere ser det som gråt og støvet og som noget, kun folk med et mod som supermands tør tage op til en middag med fremmede. Pension er noget, der ligger langt ude i fremtiden og som de færreste på daglig basis er opmærksomme på. Og det er fuldt forståeligt. I en travl hverdag med job, børn, madlavning og fritidsaktiviteter er pension ikke det første vi tænker på, når vi står op. Men måske burde det være det, i hvert fald bare et par gange om året.

Din pension investeres faktisk

Som en der har arbejdet med pensionsområdet, oplever jeg ofte, at folk tror at deres pension står på en bankkonto gemt væk i Nationalbanken. Når jeg fortæller, at den investeres i alt fra aktier, obligationer og vindmøller til ejendomme eller veje og broer, bliver mange overrasket.

Vores pensioner spiller en vigtig rolle i samfundsøkonomien og har stor betydning for, hvilken vej samfundsudviklingen går. Alene i de 22 lande med de største markeder for pension, udgør pensionsformuen, og hold nu fast, 270 tusinde milliarder kroner.

I Danmark blot, udgør den samlede pensionsformue 4.000 milliarder kroner. Det er dobbelt så stort som det danske bruttonationalprodukt, og det svarer til knap en million kroner pr. dansker. Det er ikke småpenge, der investeres i at sikre os en god pension. Særligt for faggrupper med middelhøje eller lave indkomster kan en god pension være afgørende for om hverdagen hænger sammen, når man er blevet pensionist.

Men hvorfor er det, vi skal interessere os for bæredygtighed, når vores opsparinger bliver investeret? Betyder det overhovedet

noget om vores penge bliver investeret på en bæredygtige måde, eller er bæredygtighed egentlig bare den mest noble måde at tabe sine penge på?

Bæredygtige investeringer – fortid og nutid

Der er ikke én klar definition af, hvad bæredygtighed og bæredygtige investeringer er. Derfor er der også blandt investorer mange forskellige tilgange til at investere ansvarligt.

Ideen om bæredygtige investeringer mere end 200 gammel og menes at udspringe af den kristne Metodistbevægelse.

Den opfordrede sine tilhængere til at undgå profit på aktiviteter, som ville skade deres naboer. Derfor undgik de at samarbejde med eller investere i dem, der tjente deres penge ved alkohol, tobak, våben eller spil.

I moderne tider var det først mellem 1960 og 1970, at vi så et stigende fokus på ansvarlighed. Efterhånden som finanssektoren voksede og fik mere indflydelse, greb aktivister i stigende grad mulighed for at påvirke kontroversielle selskaber til at ændre deres forretning. Nogen kan måske huske,

hvordan britiske studerende mellem 1969 og 1986 kæmpede bravt for at påvirke den britiske bank Barclays til at stoppe sine aktiviteter i et Sydafrika præget af

apartheid. Det var en lang kamp, men det lykkedes og understregede at et konstant pres på uansvarlige virksomheder kan virke.

I 1980'erne så vi en række miljøskandaler med store dødsfald til følge rundt om i verden. Et eksempel var Exxon Valdez: En olietanker ejet af Exxon, som i 1989 gik på grund i farvandet ud for Alaska og lækkede 42 millioner tønder olie. Det fik flere og flere til at stille spørgsmålstejn ved virksomhedernes ageren. Et stigende antal investorer begynder at undgå de

» Vores pensioner spiller en vigtig rolle i samfundsøkonomien og har stor betydning for, hvilken vej samfundsudviklingen går.

samme sektorer, som Metodistbevægelsen mange år tidligere havde agiteret imod. Dette bliver dog kombineret med hensyn til klima og miljø samt sociale faktorer som menneske- og arbejdstagerrettigheder. Inspireret af muligheden for at påvirke selskaber i en positiv retning blev ideen om aktivt ejerskab også mere udbredt. Investorerne begyndte dermed at bruge deres ejerskab aktivt til at påvirke selskabers ledelser over hele verden. Det handlede ikke kun om, hvad der var rigtigt eller forkert at gøre, men kunne også være med til at minimere eller undgå fremtidige skandaler, der kunne påvirke selskabernes indtjening og aktiekurs.

Fra nullerne og frem til finanskrisen udviklede branchen sig ikke med voldsom fart. Der kom ganske vist nye kapitalforvaltere med fokus på bæredygtighed til, men i det store hele var det stadig metodisternes oprindelige eksklusionstilgang, der var dominerende. På trods af finanskrisen og tømmermænd oven på nullernes store forbrugs- og aktiefest, gik der alligevel et par år før investorerne for alvor kiggede på ansvarlige investeringer med mere strategiske øjne.

Fra 2010 er det til gengæld gået hurtigt, meget hurtigt. Den FN-støttede organisation for ansvarlige investorer, *Principles for Responsible Investment*, som omfatter f.eks. pensionsfonde og kapitalforvaltere, er vokset fra 600 underskrivere i 2010 til knap 2.000 i 2018. Organisationen bygger på seks principper, der i dag er det tætteste vi kommer på en standard for, hvordan ansvarlige investeringer kan defineres. Principperne indebærer bl.a., at investorerne skal integrere bæredygtighed i deres investeringsprocesser, gøre brug af aktivt ejerskab, være gennemsigtige og rapportere om arbejdet med bæredygtighed og samarbejde for at sikre større gennemslagskraft.

Der er dermed sket et skifte fra alene at kigge på ekskluderinger af sektorer eller selskaber til aktivt at integrere vurderinger af selskabers hensyn til f.eks. klima eller arbejdstagerrettigheder, når investorerne placerer deres penge, dvs. vores penge. Men hvad betyder det så helt konkret at investere ansvarligt? Som nævnt betyder det mange forskellige ting for forskellige mennesker, men grundlæggende er en ansvarlig tilgang til investeringer baseret på en vurdering

af, om de virksomheder, man investerer i, agerer ansvarligt i forhold til samfundet. Det interessante spørgsmål er dog til slut og sidst, om det fra et økonomisk udgangspunkt kan betale sig at investere ansvarligt?

Bæredygtighed er sund økonomisk fornuft

Lad os få det understreget med det samme: Bæredygtighed giver i den grad mening ud fra en økonomisk betragtning. I hvilken grad virksomheder leverer gode afkast til sine investorer, os alle sammen, er i høj grad påvirket af måden vi har indrettet vores samfund på samt hvilke krav vi stiller til virksomhederne. Prøv at stille dig selv disse tre simple spørgsmål: Tror du, at verdens politikere vil indføre lovgivning, der stiller strengere krav til hvor bæredygtigt virksomheder skal agere? Tror du, at vi forbrugere i stigende omfang vil tænke på bæredygtighed i fremtiden, når vi svinger dankortet? Tror du, at ny teknologi vil kunne bidrage til et mere bæredygtigt samfund?

I mit tilfælde er det et ja til alle tre spørgsmål. Over alt i verden, selv i USA's republikanske og Trump-støttende stater, indføres ny lovgivning, der dikterer mere fokus på grøn energi, miljø, ligestilling, brug af plastik osv. Det virker måske ikke altid sådan, når vi konstant bombarderes med dårlige nyheder, men virkeligheden er heldigvis en anden. Undersøgelser viser over en bred kam, at vi i stigende grad tager stilling til, i hvilket omfang vores indkøb er bæredygtige. Billedet kunne være bedre, men ikke desto mindre er retningen den rigtige.

Som svar på det sidste spørgsmål, så ser vi konstant nye teknologier poppe frem, der ændrer måden vi producerer, forbruger og

» Lad os få det understreget med det samme: Bæredygtighed giver i den grad mening ud fra en økonomisk betragtning.

genanvender på. Fra nye måder at lave plastik på til startups, der udvikler alternativer til svine- og oksekød. Vi kan slet ikke forestille os, hvor udviklingen vil have bragt os om fem, ti eller femten år.

Det er svært at spå om fremtiden, men der er ingen tvivl om, at disse ændringer både kan påvirke selskaber positivt og negativt. Disse faktorer bør derfor være en del

Foto: AJC1 (Creative Commons)

af en enhver langsigtet investeringsstrategi, så man bedre kan vurdere risici og muligheder, når man investerer. Det handler ikke om etik og moral, det er bare god, langsigtet investeringsbeslutning.

Man skal huske på, at fra vi starter på arbejdsmarkedet går der 40-50 år, før vi går på pension. Samfundet kommer til at se markant anderledes ud om 50 år end det gør i dag, og i den periode er store selskaber, der ikke formår at tilpasse sig den nye økonomi, gået konkurs, mens nye er opstået.

For at sætte det i perspektiv skal man blot kaste et hurtigt blik på kulsektoren. Siden 1880 har kul i stor stil været fundamentet for produktionen af elektricitet, og kulbaseret elektricitet udgør i dag stadig 37 pct. af den globale elproduktion. Kulmineselskaberne har derfor klaret sig godt i mange, mange år. Men i 2015-2016 skete der noget. USA's tre største producenter af kul, blandt verdens største, indgav alle konkursbegæring. Vi taler her om selskaber med over 130 år på bagen. Baggrunden var udviklingen af nye teknologier, der gjorde naturgas billigere, samt ny lovgivning introduceret af Obama-administrationen, som stillede strengere krav til kraftværkers reduktion af CO₂ – husk spørgsmålene fra før. Selskabernes værdi var derfor tæt på nul kroner. De kunne ikke en gang betale for oprydningen efter deres miner. I den sammenhæng er det underordnet, om selskaberne for få år tilbage var flere milliarder dollars værd.

Udviklingen for olieselskabet BP og bilproducenten Volkswagen fortæller en lignende historie om, hvad uansvarlig virksomhedspraksis kan medføre. Om end disse selskaber ikke er gået konkurs, er deres aktier dog styrtdykkede efter henholdsvis olieudspillet i den Mexicanske Golf og afsløringerne om systematisk snyd med udledningen af skadelige partikler fra VW's biler. Begge selskabers aktiekurser ligger selv i dag markant under, hvor de lå før skandalerne. Bæredygtighed betaler sig, og min vurdering er, at bæredygtighed vil kunne betale sig endnu mere fremover.

Der er langt endnu

Tallene taler sit tydeligt sprog. Et studie fra 2015 af Friede og Busch gennemgik mere end 2.200 akademiske studier gennem de sidste 40 år viser, at bæredygtige selskaber ikke klarer sig dårligere end andre, tværtimod.

» Samfundet kommer til at se markant anderledes ud om 50 år end det gør i dag, og i den periode er store selskaber, der ikke formår at tilpasse sig den nye økonomi, gået konkurs, mens nye er opstået.

Over 90 pct. af undersøgelserne fandt en forbindelse mellem virksomheders tilgang til bæredygtighed og deres afkast. I 90 pct. af tilfældene fandt studierne, at selskaber med en høj bæredygtighedsscore leverede afkast på niveau med eller over selskaber med en lavere score.

På trods af det er vi langt fra at få alle investorer til at tage bæredygtighed alvorligt som en mulighed for at levere højere afkast. Alt for mange investorer agerer stadig ekstremt kortsigtet, fordi det nuværende finansielle system i mange tilfælde belønner kortsigtede beslutninger. Faktisk viser en undersøgelse foretaget af den britiske kapitalforvalter, Schroders, at næsten halvdelen af de store europæiske investorer frygter, at de vil tabe, hvis de investerer bæredygtigt. Hvis halvdelen af de største europæiske investorer er bange for at investere bæredygtigt, har vi lang vej igen.

Hvordan kan vi påvirke udviklingen?

De britiske studerende, som frem til 1989 kæmpede mod Barclays forretninger i Sydafrika, forstod det. Man kan påvirke tingenes tilsand, hvis man står sammen og forsøger at påvirke beslutningstagerne. Desværre oplever jeg alt for sjældent, at vi engagerer os i hvor vores penge er investeret. Når jeg taler på konferencer, spørger jeg ofte, hvor mange der kender navnet på deres pensionsselskab, hvor mange som har en fornemmelse af pensionsselskabets fokus på bæredygtighed, og hvor mange der faktisk har haft en dialog med deres pensionsselskab om bæredygtighed? Ikke overraskende er det ganske få, typisk en ud af 200, som faktisk har haft en dialog med deres pensionsselskab om bæredygtighed.

Som nævnt er der ikke én rigtig beskrivelse af bæredygtighed. Pensionsselskabers ageren vil som oftest være en afspejling af medlemmernes præferencer. Netop derfor kan det i realiteten gøre en forskel, om man

vælger at have en dialog med sit pensionsselskab eller ej. Det er dine og mine penge, som investeres. Derfor bør vi også sætte spørgsmålstejn ved, hvor pengene ender.

Et kig i krystalkuglen

Jeg har de sidste fem år oplevet en ketchup-effekt, hvor der fra alle leder og kanter er et stigende fokus på bæredygtighed. Fra journalister til studerende til folk med flere grå hår – ja, fra alle fronter. *Millennials* udgør nu den største gruppe af forbrugere, hvor 73 pct. er villige til at betale for bæredygtige produkter.

Der er kommet en helt anden bevidsthed i befolkningen, som afspejler sig i hvilke politikere vi stemmer på og hvilke valg vi træffer i supermarkedet. Det er ikke kun i Danmark at udviklingen er positiv. Over alt i verden ser vi samme tendenser, og undersøgelse efter undersøgelse sætter en tyk streg under dette.

Nødvendigheden af en mere bæredygtig økonomi kommer radikalt til at forandre, hvordan vores samfund ser ud. Det vil helt naturligt også påvirke, hvilke krav vi stiller til, hvor vores pensioner er investeret. Selv EU-Kommissionen udtalte sidste år, at den vil støtte lovgivning, der gør det klart, at store investorer er forpligtede til at overveje bæredygtighed, når de foretager investeringer. En sådan lovgivning vil accelerere udviklingen og stille større krav til investorerne.

Der er dog ingen grund til at vente på lovgiverne, når vi i dag med et enkelt opkald kan være med til at påvirke vores eget pensionsselskab til at investere mere bæredygtigt. Om ikke andet så for at få en bedre pension.

Pelle Pedersen er uddannet jurist fra Københavns Universitet. Fra 2012 til 2018 arbejdede hans hos PKA Pension, senest som Chef for Ansvarlige Investeringer, med særlig interesse for klimarelaterede investeringer. Han har også bl.a. været initiativtager til Carbon Trackers første rapport „2 degree of separation“, der for første gang rangerede verdens største olie- og gasselskaber efter, hvordan deres forretning er forenelig med et 2 grader scenario.

NOAHs flyvende start - og tiden derefter

NOAH har siden 1969 været en markant stemme i dansk miljøpolitik. Jubilæumsbogen „Miljøbevægelsens rødder“ er netop udkommet i anledning af halvtredsåret for NOAHs dannelse. I dette uddrag fra bogen fortæller to af de centrale skikkelser fra den gang om NOAHs spæde start.

— Af Peder Agger og Jesper Brandt —

NOAHs stiftelse var tidsmæssigt sammenfaldende med studenteroprøret. Men dets retning og engagement adskilte sig alligevel markant fra det øvrige 68-oprør. Hvor det generelle studenteroprør var rettet mod professorvældet og de studerendes manglende indflydelse på egne studievilkår, var NOAHs oprør rettet ud ad mod samfundets manglende indsats for at få løst et påtrængende problem: Den voksende forurening.

Mens det generelle studenteroprør især udfoldede sig på humaniora og samfundsvidenskab, var tilslutningen til NOAH i vid udstrækning knyttet til naturvidenskaberne og de anvendte

» I udgangspunktet var det de studerende og lærerne ved de naturhistoriske fag, vi ville råbe op. Men hurtigt blev det meget bredere.

videnskaber som jordbrugsvidenskab og (landskabs)arkitektur. Disse naturfagsstuderende ønskede at bidrage til løsningen af forureningsproblemerne, såvel fagligt som politisk.

NOAH så sig sjældent i opposition til den øvrige 68-bevægelse. NOAHs organisering fulgte de former for basisdemokrati og flade beslutningsstrukturer, der kendetegnede den øvrige 68-bevægelse, og udviklede sig i løbet af de første år til en raffineret og effektiv struktur. Mange NOAH-aktivister deltog sideløbende i andre dele af studenteroprøret. Men NOAH forblev alligevel ret isoleret fra det generelle studenteroprør, da de fleste studerende uden for de naturvidenskabeligt orienterede fagområder ikke kunne identificere sig med en kritisk behandling af miljøproblemerne. Deres „fagkritik“ fulgte andre spor, og derfor betragtede de gennem mange år miljøkampen som et underordnet element i kritikken af den herskende samfundsudvikling.

NOAH-studenternes engagement var både politisk og fagligt. Vores politiske engagement knyttede sig til de mange samfundsmæssige forhindringer, der lagde sig i vejen for en effektiv indsats på forureningsområdet. Vores faglige engagement bundede fra begyndelsen i en elementær respekt for natur og miljø. Vi betragtede miljøet som en kompleks og sårbar forening af energistrømme, stofkredsløb og biologiske processer, som samfundet griber stadigt mere radikalt ind i – lokalt, regionalt og globalt. Vores tilgang var altså præget af et grundlæggende økologisk syn på de stofflige problemer, der knytter sig til forureningen.

I det følgende vil vi hæfte os ved både de politiske erfaringer, som bevægelsen allerede under den spæde begyndelse gjorde sig, og som i høj grad kom til at påvirke bevægelsens senere udvikling, og ved de økologiske forståelser, der spillede ind som en væsentlig vedvarende ramme for NOAHs udvikling og strategi.

Fra NOA til NOAH

Den naturhistorisk-geografiske faggruppe på Københavns Universitet havde mange års erfaring med fagligt-selskabeligt studenterarbejde, i høj grad båret frem af den lange tradition for ekskursioner og feltarbejde, som var en væsentlig del af uddannelserne.

Siden 1911 var et vigtigt samlingspunkt for de studerende foreningen NOA – Naturhistoriske Onsdags Aftener, et fagligt studenterforum, der blev dannet på samme tid som Danmarks Naturfredningsforening. NOA arrangerede fælles ekskursioner, revyer og fester, men blandede sig også uddannelsespolitisk, blandt andet i forbindelse med afholdelsen af studenterorganiserede ruskurser på tværs af fagene, der var standard for studieintroduktionen i faggruppen allerede fra 1950'erne, længe før det blev introduceret på andre studier.

NOA^e FORURENINGS DAG

Informering og diskussion om forureningsproblemer —
SØNDAG d. 9/3-69; H.C. ØRSTED-INSTITUTTET.

12.00 - 22.00

UDSTILLING I VANDREHALLEN

Litteratur, plancher, fotos m.m.

13.30 - 17.00 (pause 15 - 15.30)

LANDJORDSFORURENING

"Insekticider og fungicider i landbruget", ved afdelingsbestyrer Chr. Stapel, Statens Plantepatologiske Forsøg.

"Ukrudtsbekæmpelsens konsekvenser for flora og fauna", ved lektor i ukrudtsbekæmpelse Heinrich Haas, Landbohøjskolen.

"Pesticid anvendelsen og den terrestriske fauna", ved lektor Broder Hejzer-Petersen, Zoologisk Laboratorium, Landbohøjskolen.

"Plantebeskyttelsesmidler og levnedsmidler", ved professor Sv. Dalgaard-Mikkelsen, afd. for Farmakologi og Toksikologi, Landbohøjskolen.

13.30 - 17.00 (pause 15 - 15.30)

VANDFORURENING

"Spildevandsforurening af ferskvand", ved afdelingsleder Theodor Andersen, Forureningslaboratoriet, Charlottenlund.

FRA KL 12⁰⁰: NON-STOP FOREVISNING A
I PAUSEN KL 17⁰⁰-19³⁰ VIL MAD KUNNE KØBE
ALLE ER VELKOMN

"De faunamæssige følger af spildevandsafledning til de ferske vande", ved magister Jørgen Dahl, Ferskvandsafdelingen, Danmarks Fiskeri- og Havundersøgelser

"Marin forurening med iltforbrugende stoffer", ved statsbiolog Ole Bagge, Danmarks Fiskeri- og Havundersøgelser

"Industriel fiskeforgift", statsbiolog Fysiologisk Danmarks Ak

19.30 - ca

FORURENING

OPGAVE

Debat om d stilling t vore omgiv læg af:

Dr. An

Zoolog

Profes

M.F.

Dr. me

Sundhe

Ordstyrer

Mikkelsen

En folkesag

Kommentar af Henning Nystad

Søndag den 8. marts fortjener at komme i Danmarkshistorien, for det var i går at opgøret begyndte, den nødvendige reaktion mod staten, der ikke har vist alvorlig vilje til at bekæmpe forureningen. Måske vil de finde det lidt komisk at udtale en gruppe naturhistoriske studerende til hærskende, blot fordi de arrangerer en beskeden udstilling, viser film og tilkæder foredragsforedrag, men disse uanset aktiviteter, handelse, som stat og kommune for lænart borde have gjort. De tog et initiativ og indhøi offentligheden til ved selv og selvbar at fatte den grønne sag. Der kom ved 100 gæster på H. C. Ørsted Institutet, og jeg tør vædde på, at hver enkelt har fået gavnfulde øjne, skønt pådragsspejlet var af din stillende art.

Et sådant forår ikke meget i en befolkning på 4,6 millioner, men andre bevrøveler har vundet mere end lærer erfindelige di- senle, og politikerne vil snart be- grunde, at de i deres valgretning og på Christiansberg må stå til an- svar for lang tids værnst af luft- ten, vandet og jorden. Kampen mod industriens, land- brugets, trafikens og husholdning- gens gift vil blive en folkesag, og

Jørn Statismannik kan for frem- tiden undlade at omtale pro- blemer og deres behandling, når han gennemgår sigt anliggender i salen ved Folketingets åbning. Jeg vil i øvrigt ikke betvivle nogen omstøder eller folketings- mand, at han eller hun ikke ik- tet vil gå på udstilling hos stu- derenterne en søndag i marts. Poli- tikere er jo hårdt presede og måske endda straxede modfor- gere, som en gang imellem skal have lov at slappe af. Men det havde nu været en god grund for arrangementet og alle de andre, om læse et enkelt medlem af regeringen havde kunnet sive et tume uden tæ- pligt.

Al respekt for folketingsmand og professor Morten Lange, der tog del i aftenerne debat med et godt og skarpt indlæg. Han tegner inddæret ikke den bedste over- valtning, som glædelig sender re- præsentanter til bevrøveler af mindre offentlig betydning.

Næste gang har staten skabe en udstilling af helt stort format og slagkraft. Den skal vise i de stær- ke lever mod Kulturministeriet som vært. Jeg lover for, at det bliver et tilbehørskke over tema- et: Hvor' med naturen og hva' med kulturen. Års' nu er!

Industrien stjæler al ilten fra vandet

Nødvendigt med fælleslovgivning for vand-, jord- og luftforurening

Collage: Tania Sloth

Det aktive studenterpolitiske arbejde førte blandt andet til, at NOA engagerede sig bredere, blandt andet med en studiekreds om atomvåbenfaren i 1962 og en aktiv involvering i fredningsdebatten i 1964. I vinteren 1968/69 arrangerede de naturhistoriske studenterforeninger en udadventt foredragsrække om naturbevarelse og naturudnyttelse. Op gennem 1960'erne var meldinger om naturens og miljøets kritiske tilstand herhjemme og ude i verden blevet stadigt hyppigere. Bedst husker vi her Rachel Carsons bog, "Det tavse forår" (udkom på dansk i 1963 /red.). Den handlede om pesticiderne i USA, der tog pippet fra fuglene. Og Hans Palmstiernas bog "Plyndring, sult og forgiftning" som også havde imperialismens følger i den tredje verden med inde i billedet. Samtidigt kunne vi ved selvsyn eller i aviserne se, hvordan biler og skorstene osede, år skummede af sulfo og havskarn hobede sig op på strandene.

Det var i forlængelse af denne tradition, at denne artikels ene forfatter, Peder Agger, som tidligere formand for NOA i midten af oktober 1968 foreslog NOA's bestyrelse (hvor denne

artikels anden forfatter, Jesper Brandt, nu var formand), at NOA arrangerede „en stort anlagt teach-in om pollution (forurening)". NOA, der netop havde overstået den årlige revy med efterfølgende snapsebord, dans, lancier og punch til 400 naturhistoriske studerende og lærere, tog opfordringen til sig, og vi fik stablet en forureningsdag på benene søndag den 9. marts 1969 i vandrehallen på H.C. Ørsted Institutet i København.

Her blev afholdt en række parallelle foredrag om henholdsvis landjordsforurening og vandforurening, vist nonstop „smuds"-filmforevisninger, udstillet en række eksempler på nyudviklet antiforureningsteknologi sammen med ny forureningslitteratur, plancher, fotos mv. Der blev afholdt happenings (blandt andet aflivning af en olieforurenede fugl samt optræden af en fuldblods osende motorcykel i Store Auditorium!) og dagen afsluttedes med en større paneldebat om „Forurening – en samfundsopgave" (se i øvrigt side 41 i dette nummer for en mere detaljeret skildring af forureningsdagen /red.).

Med over 1.000 deltagere, hvoraf størstedelen var studerende, blev forureningsdagen en stor succes. Den afsluttende debat viste, at der var tale om et omfattende problem – en miljøkrise, som dog ikke kunne dokumenteres ordentligt, fordi undervisningen, overvågningen og forskningen ikke havde været tilstrækkeligt opmærksom på fænomenet. De relevante administrative myndigheder blev taget med bukserne nede om hælene. Overblik havde de intet af, og administrationen var spag og spredt ud på utallige love, bekendtgørelser og kontorer.

I udgangspunktet var det de studerende og lærerne ved de naturhistoriske fag, vi ville råbe op. Men hurtigt blev det meget bredere. På et bord i vandrehallen lagde vi lister frem, som deltagerne kunne skrive sig på, hvis de var interesserede i at arbejde videre med forureningsproblemerne. Et halvt hundrede mennesker skrev sig på, og de blev indkaldt til et møde den 26. marts 1969

i kantinen på Zoologisk Institut, hvor der blev dannet otte arbejdsgrupper inden for energi, kortlægning af forureningsforskning, levnedsmiddelforurening, fysisk planlægning, støj, luft- og synsforurening, landjordsforurening samt en „fingeren på pulsen“-gruppe, der senere blev omdøbt til „sekretariats- og aktionsgruppe“. En flad struktur med skiftende talsmænd for de åbne grupper blev vedtaget. Også nye grupper kunne komme til. Størstedelen var studerende og yngre kandidater inden for naturhistorie, men der var også en del fysikere, kemikere, biokemikere, arkitekter, forstkandidater, jurister, psykologer og bibliotekarstuderende blandt deltagerne.

Politikens engagement i forurenings sagen

Men forureningsdagen blev også godt modtaget i pressen. Særlig Dagbladet Politiken gav en fyldig og usædvanlig positiv dækning af begivenheden, hvilket kunne synes overraskende på baggrund af den næsten totalt manglende opmærksomhed, som medierne indtil da havde vist de stigende forureningsproblemer. Ud over et bredt dækkende referat af forureningsdagen bragte bladet en særskilt kommentar under overskriften „En folkesag“, der indledtes med følgende lovsang: „Søndag den 9. marts fortjener at komme i Danmarkshistorien, for det var i går, at oprøret begyndte, den nødvendige rejsning mod staten, der ikke har vist alvorlig vilje til at bekæmpe forureningen“.

Politiken fulgte senere op på temaet og bragte blandt andet under rubrikken Dags Dato endnu en rosende omtale af „de naturhistoriestuderendes forening NOA – ikke at forveksle med den gamle gubbe Noah, der reddede menneskeheden fra syndfloden“. Det blev den direkte anledning til, at det nystiftede forureningsforum, der var sat i gang af NOA, valgte at hæfte et H på og kalde sig NOAH. Klædelig beskedenhed har jo sjældent præget studenters selvopfattelse!

Politikens markante dækning af begivenhederne skabte grobund for et frugtbart samarbejde mellem avisen og det nystiftede NOAH, der blev etableret tidligt på sommeren 1969. Studenterne i NOAH havde et stærkt behov for at få såvel politikere som alle mulige forskellige samfundsgrupper i tale, mens Politiken havde behov for de studerendes ekspertise på de mange forskellige fagligheder, der kunne komme i spil i forbindelse med løsningen af de meget forskelligartede problemer, som forureningen medførte.

Der blev indgået en kontrakt, hvorefter studerende, der var med i NOAH, leverede eksperter til driften af en sommerbrevkasse „Skarnkassen“, mod at Politiken betalte husleje og telefon-

omkostninger for NOAH, der så kunne etablere sig i nogle lokaler i en baggård i Klosterstræde nær Strøget i København.

Koordineringen af arbejdet blev varetaget af Politiken-journalisten Leif

Larsen, der dagligt sad vagt ved telefonen i Klosterstræde, som Politikens læsere kunne ringe ind til, hvis de ville have taget forureningsproblemer op i "Skarnkassen". Året efter indgik studerende fra NOAH også i Politikens omrejsende sommerredaktion, hvor de berettede om forureningsproblemer i de provinsbyer, som redaktionen besøgte i løbet af sommeren. Dette samarbejde gav NOAH mulighed for at få kontakt med kredse langt uden for det isolerede studentermiljø, som de ellers færdedes i til dagligt.

NOAHs første større aktion

Forureningsdagen havde afsløret den manglende og ineffektive lovgivning på området, hvor især foredrag om vandforureningen og ødelæggelsen af de danske kyster trak mange tilhørere. Det var baggrunden for, at den første større aktion, som NOAH arrangerede, blev en repræsentativ kortlægning af forureningen langs de sjællandske strande.

Den 14. juni 1969 kørte fem biler med NOAH-aktivister ud for at registrere alt affald og al olieforurening på 13 tilfældigt udvalgte strækninger langs Sjællands 1.855 km lange kyst. På tre af de 13 lokaliteter måtte vi dog opgive at tælle affaldet på grund af de store mængder. I Søndagspolitiken den 22. juni 1969 beskrev Leif Larsen udførelsen af aktionen og dens resultater over en hel side og kunne blandt andet fortælle læserne, at skraldet fra en af de kortlagte strækninger ville blive udstillet på Københavns Rådhusplads fra klokken 14 til klokken 22 samme dag. Her blev der delt løbesedler ud med oplysninger om de mængder af forskellige typer affald, der udledtes til naturen pr. indbygger.

Politikens beretning fra aktionen er i dag interessant læsning, der ikke blot tydeliggør, hvor alvorlig situationen var, men også dokumenterer, hvor store resultater i forbedringen af vores kystnære miljøer, der faktisk har fundet sted inden for de

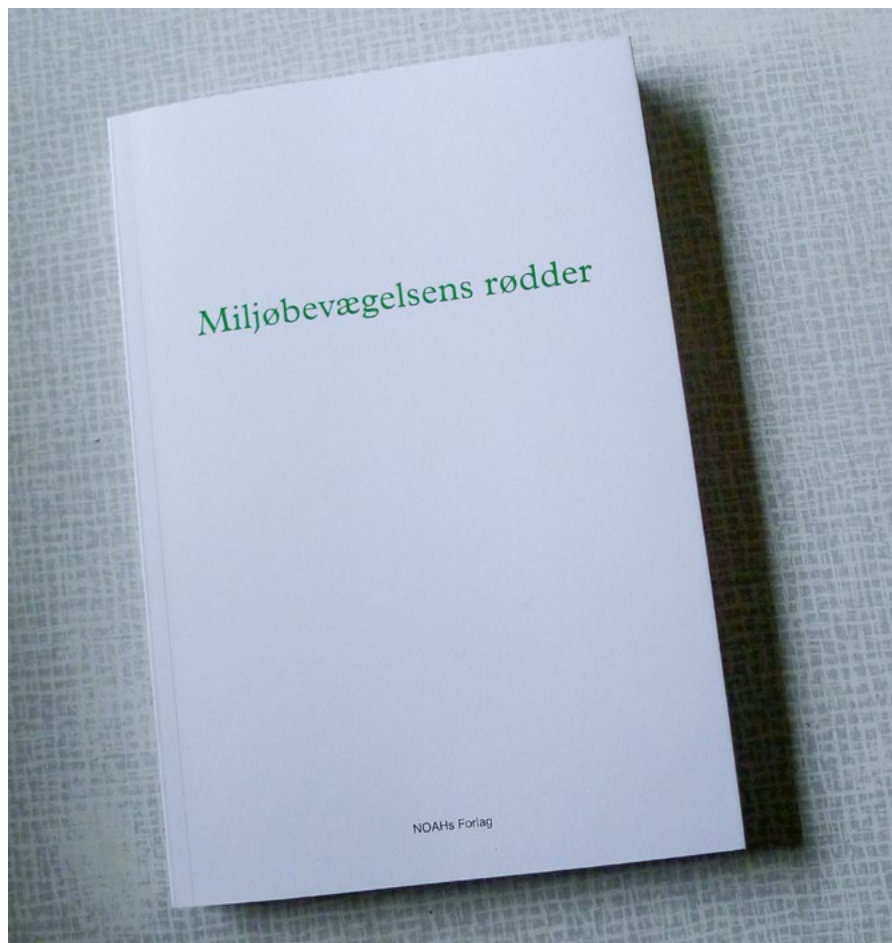
seneste 50 år – siden NOAHs oprettelse. Således er størstedelen af den dengang udbredte olieforurening i dag kommet rimeligt under kontrol. På fire af de 13 strande havde vi i 1969 registreret udbredt forekomst af oliepletter. Øresundskysten kom ind som en klar nummer et – i dag kan vi bade langs Øresund, i Københavns havn og i Køge bugt.

Men der er stadig lang vej igen. Set med vore dages øjne var et af de interessante resultater af aktionen den allerede dengang dominerende plastikforurening. Plastikposer og hård plastikemballage fra flydende vaskemidler var det hyppigst forekommende affald. Der blev i gennemsnit fundet en plastikpose for hver syv meter langs de sjællandske kyststrækninger. Alligevel er det først inden for de allerseneste år, at plastikforureningen for alvor er blevet taget op politisk, i takt

**» At økologi i dag er på
alles læber, er ikke mindst
NOAHs fortjeneste.**

med at nyere kortlægninger har vist, at en væsentlig del af plastikforureningen knytter sig til forekomsten af mikroplastik, der ikke er umiddelbart synlig, men som i stadig stigende omfang viser sig som et voldsomt problem i de økologiske kredsløb, som den optræder i.

I forlængelse af forureningsdagens påpegning af den mangelfulde lovgivning på området igangsatte NOAH også et stort arbejde med at tage kontakt til politikere og centraladministrationen for at få gennemført en egentlig forureningslovgivning. Og det var der en markant lydhørhed for. Der blev hurtigt nedsat et forureningsråd. Og allerede i oktober 1969 fremsatte Socialdemokratiet et "Forslag til Folketingsbeslutning om bekæmpelse af forureningen", der yderligere omfattede nedsættelse af et miljøankenævn. I NOAH oplevede vi dog, at de politisk nedsatte råd og nævn ofte kom til at fungere som syltekrukker for problemernes løsning, men vores tætte granskning af deres arbejde gav os fra starten ganske kontante erfaringer med forholdet mellem forurening og politik. Det kom bevægelsen til gode i dens videre udvikling.

Men også bevægelsens intuitive respekt for de grundlæggende materielle betingelser for livet på jorden – en respekt, som utvivlsomt også var knyttet til bevægelsens forankring i naturvidenskaberne – udviklede sig hurtigt til en bredere økologisk forståelse af forureningsproblemerne natur.

NOAH har fra sin flyvende start i 1969 sat sit afgørende præg på dansk miljøpolitik – både på de konkrete indsatser og ikke mindst på hele den måde, vi tænker samspillet mellem menneske og natur på. At økologi i dag er på alles læber, er ikke mindst NOAHs fortjeneste.

Denne artikel er et uddrag af kapitlet „NOAHs flyvende start – og tiden derefter“, som indgår i jubilæumsbogen „Miljøbevægelsens rødder“, udgivet af NOAH i anledning af organisationens 50-årsjubilæum. Bogen er på 264 sider og kan købes på NOAHs hjemmeside www.noah.dk.

Peder Agger, født 1940, og Jesper Brandt, født 1946, var begge stærkt involverede i den proces, der førte til NOAHs dannelse i foråret 1969 samt i udviklingen af NOAH gennem de første år. De er i dag begge pensionerede professorer fra Roskilde Universitet.

ANMELDELSER

NY BOG OM UDDANNELSE FOR BÆREDYGTIG UDVIKLING

Uddannelse spiller en væsentlig rolle i FN's 17 verdensmål for bæredygtig udvikling, men indsatsen for at fremme uddannelse for bæredygtig udvikling (UBU) er lavt prioriteret og svagt udviklet i Danmark. Ikke mindst af den grund er Mads Strarups bog *Hva' nu?* særdeles velkommen. Den sætter ord på, at det faktisk er muligt at gøre noget i børnehaver, på skoler og inden for ungdomsuddannelserne.

I det indledende kapitel begrundes vigtigheden af dannelse til bæredygtighed, og i det afsluttende kapitel opsamler Strarup sit syn på, hvad UBU handler om. Imellem disse to kapitler er der fire kapitler med hvert deres opbyggelige eksempel baseret på Strarups besøg og interview med ansatte på Gustavminde børnehave, Den Grønne Friskole, Espergærde Gymnasium & HF og Jyderup Højskole. De fire eksempler viser, at det er muligt at gøre en del for at fremme bæredygtig (ud)dannelse. Sigende for bogens opfordring til handling slutter hvert af de fire kapitler med tre råd fra de interviewede til, hvordan man kommer i gang.

For pædagoger og lærere, som er bekymrede over verdens store problemer, men som står usikre over for, hvad uddannelse for bæredygtig udvikling vil sige i praksis, kan bogen være en god indgang. Den er skrevet letforståeligt med en god veksling mellem praktiske eksempler og teoretiske overvejelser. Da den samtidig kun er på lidt over 100 sider, er det på den anden side ikke her, man skal forvente at få det brede overblik over UBU eller en dybere teoretisk udredning. Men bogen er tankevækkende, hvilket er fint, om end den godt kunne have åbnet lidt mere for diskussion af nogle af forfatterens grundantagelser.

Der findes flere tilgange til UBU; nogle vægter viden, andre demokratisk handlekompetence og andre igen et fokus på etik og værdibaseret opdragelse. Strarup synsmåde ligger primært inden for den etisk opdragende tilgang. Om end UBU altid er etisk motiveret, rejser koblingen mellem etik og pædagogik nogle vigtige spørgsmål, som ikke behandles i bogen. Etisk dannelse fremstilles som en opdragende indpodning af værdier i eleverne. Det kan i værste fald blive en autoritært belærende pædagogik til forskel fra en deltagerorienteret pædagogik, som arbejder med dilemmaer, refleksioner og dialog med folk med forskellige holdninger. Dette med henblik på at befordre elevernes dannelse som en ufærdig proces, hvori bæredygtigheden er i spil og formes undervejs.

Strarup synes at bygge på den antagelse, at værdier skaber holdninger, som skaber handlinger. Det er ikke helt forkert,

men processen går også den anden vej og er mere kompliceret. Værdier strides med hinanden i form af ambivalenser og konflikter. En moraliserende pædagogik støder derfor ofte på modstand. Strarups etisk-pædagogiske perspektiv kan i det lys virke for simpel. Heldigvis peger de fire eksempler fint ud over det med deres vægt på vigtigheden af naturrelation, oplevelsesbaseret læring, deltagelse og fællesskab.

Af Jøppe Læssøe, professor emeritus ved Danmarks Institut for Pædagogik og Uddannelse, Aarhus Universitet

Mads Strarup Hva' nu?

- Dannelse til bæredygtighed i børnehave, folkeskole og ungdomsuddannelse

112 sider.

Vejl. pris 178 kr.

Forlaget Fjordager, 2018

TVIVL SAT I SYSTEM

Klimaskeptisk tænkning er ikke af nyere dato, men går næsten et halvt århundrede tilbage. Den bygger på velafprøvede argumenter, der først blev brugt til at afvise kritikken af passiv rygning som kræftkilde og kulrøg som årsag til syreregn, og for fortsat anvendelse af CFC-gasser og DDT, hvis skadevirkninger på henholdsvis ozonlaget og miljøet blev bagatelliseret. Det er en af konklusionerne i Naomi Oreskes' og Erik M. Conways ti år gamle klassiker *Merchants of Doubt*, der stadigvæk er aktuel i dag.

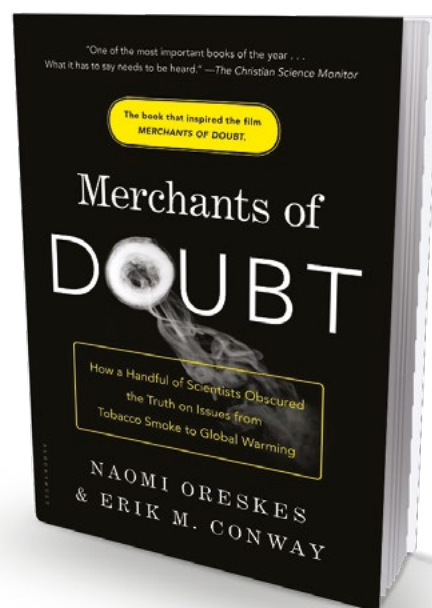
Bogen er fyldt med detaljeret information og ofte skræmmende anekdoter om fordrejninger, fortielser, manipulationer og løgne maskeret som videnskab. Selvom den mest fokuserer på amerikanske forhold og leverer en god del af forklaringen på, hvorfor mange amerikanske politikere har haft store problemer med at anerkende først Kyotoprotokollen og senere Parisaftalen, kan der drages slående paralleller til også danske og europæiske forhold. Grundsætningen om, at selvom man befinder sig på den forkerte side af miljøhistorien, kan man stadig forandre den til det værre, er ikke begrænset til noget geografisk område.

Da FN's Rammekonvention for Klimaforandringer blev vedtaget i 1992 og satte den politiske klimaproces i globale rammer, var den velsmurte skepsismaskine allerede oppe i omdrejninger. *Merchants of Doubt* afkræfter, at klimaskepsis skulle være Bjørn Lomborgs opfindelse. Tværtimod kan den spores tilbage til et velfungerende netværk af eksperter, der som oftest bevæger sig udenfor deres respektive fagområder, tænketanke, lobbyister, politikere og journalister. I dette netværk udgør Bjørn Lomborg kun en lille brik, selvom han ofte har været et effektivt talerør for de synspunkter, der på ethvert givet tidspunkt blev anset for det mest effektive til at modvirke afbødningen af klimaforandringerne.

Ikke uventet kan finansieringen bag klimaskeptikerne først og fremmest spores tilbage til olie- og gasindustrien. Desværre kører den negative kampagne fortsat i et højt tempo: miljø- og klimaskeptisk litteratur udgives stadig i store mængder og de alternative fakta trives bedre end nogensinde også på miljøområdet. Resultatet er, at miljø- og klimalovgivning og hårdt tilkæmpede landvindinger rulles tilbage overalt i verden.

Hvis man er på udkig efter et overbevisende forsvar for forskningsetik, stærke videnskabelige institutioner, evidensbaseret miljø- og klimapolitik og journalistiske minimumsstandarder, er *Merchants of Doubt* velegnet læsning.

Af Niels Henrik Hooge, redaktionen

Naomi Oreskes og Erik M. Conway *Merchants of Doubt*

212 sider.

Vejl. pris 200 kr

Hans Reitzels Forlag, 2017

SYV PRINCIPPER FOR EN BÆREDYGTIG ØKONOMI

Det er længe siden jeg har læst en fagbog fra A-Z og med så stor interesse som *Doughnut økonomi*. Den engelske økonom Kate Raworth er en fremragende formidler. Hun skriver i et letfatteligt og billedrigt sprog om komplekse, samfundsmæssige forhold. Hendes udgangspunkt er kritikken af den abnormt forvrængede fremstilling af den samfundsmæssige virkelighed, som konventionel, neoklassisk økonomisk teori står for – og som fortsat doceres ved alverdens universiteter og følges af alverdens politikere.

Billedet af doughnuten (som også kunne være en vaniljekrans) er hendes enkle måde at fremstille en vision for den grundlæggende økonomiske tankegang, der skal erstatte nutidens stræben efter uafsluttelig vækst. I stedet skal udviklingen i verdens samfund ske inden for det spillerum, som på den ydre side er sat af planetens ressourcer og økologiske grænser, på den indre side af de nødvendige sociale hensyn til menneskenes behov.

På baggrund af en grundig granskning af historien bag økonomisk teori og praksis, skitserer Raworth syv principper for indretningen af en både socialt og miljømæssigt bæredygtig samfundsøkonomi:

1) *Sæt et nyt mål.* I stedet for at være fikseret på at tilpasse natur og arbejde til størst mulig vækst, illustreret ved bruttonationalproduktets (BNP) konstante stigning, bør økonomien tjene til at skabe størst mulig trivsel med respekt for planetens økologiske grænser.

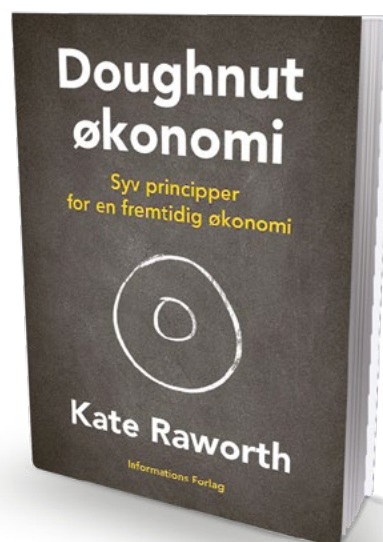
2) *Sæt økonomien i kontekst.* I stedet for at se økonomien som et mekanisk kredsløb, skal billedet tegnes om, så den indlejres i samfundet og naturen og får energien fra solen.

3) *Sæt det menneskelige i centrum.* Forestillingen om det rationelle, selviske, naturbeherskende menneske skal erstattes med den mere sande forestilling om det sociale, gensidigt afhængige og naturafhængige menneske.

4) *Se økonomien som et komplekst system.* Synet på økonomien som styret af mekanisk ligevægt, og med håndtag til at dreje på, skal erstattes af dynamisk systemtænkning med tilbagekoblingsløjfer under stadig udvikling.

5) *Indret økonomien til fordeling.* Troen på social ulighed som en nødvendighed er en designfejl. Økonomien skal omfordele værdier, ikke bare i form af indkomst, men også i form af velstand som jord, virksomheder, teknologi og viden.

6) *Læg vægt på det vedvarende.* Troen på at økonomisk vækst efterhånden vil kunne rydde op efter forurening og overforbrug

Kate Raworth Doughnut økonomi

- Syv principper for en fremtidig økonomi

374 sider.

Vejl. pris 299 kr.

Informations Forlag, 2018

har været katastrofal på globalt plan. Den bør udskiftes med en stræben efter det vedvarende, så der skabes en cirkulær, ikke-lineær, økonomi.

7) *Vær agnostisk med hensyn til vækst.* Som mål for vækst er det ikke nok blot at give slip på BNP, hvis fortsatte stigning ingen alligevel reelt tror på. Det er langt sværere at kæmpe os fri af vores afhængighed af vækst – især for økonomer og politikere.

Dette er måske Raworths hovedbudskab: „I dag har vi økonomier, der er nødt til at vokse, uanset om de skaber trivsel eller ej. Vi har brug for økonomier, der skaber trivsel, uanset om de vokser eller ej.“ Hun afviser ideerne om *grøn vækst*, herunder tanken om *afkobling*, men stiller sig omvendt ikke entydigt i *Modvækst*-lejren, selv om hendes kritik af vækstbegrebet er identisk, og hun deler dennes syn på nødvendigheden af at beskrive en farbar, positiv vej ud af vækstøkonomiens blindgyde uden det kommer til social revolution eller økologisk sammenbrud.

Raworth erkender paradokset: „Intet land har nogensinde gjort en ende på menneskelig nød uden vækst i økonomien, men intet land har nogensinde gjort en ende på miljøbelastning med vækst i økonomien“. Og dermed mener hun med „agnostisk“, at økonomien skal udformes, så den fremmer menneskelig trivsel uanset om BNP er stigende, faldende eller konstant.

En enkelt kritisk note: Raworths forestilling om den digitale videns-fælleds muligheder er spændende, men, tror jeg, desværre lidt naiv, og undervurderer risici for „fake news“, skævvreden vidensformidling, cyberkriminalitet mv. på det uregulerede, monopoliserede internet.

Af Ole Busck, redaktionen

NYT OM NOAH

Den 9. marts fyldte NOAH 50 år. Jubilæet blev markeret med en miljøfestival, som løb af stablen fra 7.-9. marts med optog til Klimaministeriet, præsentationen af et nyt magasin om køns- og miljøretfærdighed (et „ØKOKØN Zine“) samt lancering af jubilæumsbog og afholdelse af stor fest. I anledning af jubilæet bringes her beretningen om den effektfulde happening i 1969, som skød NOAH i gang.

DET ER DEN 9. MARTS 1969

Store Sal på H.C. Ørsted Institutet er fyldt med professorer, politikere, overlæger og andre miljøinteresserede. Hele dagen har de lyttet til forskellige foredrag om forurening. Hen ad aftenstid er det meningen, der skal være afsluttende paneldebat, men før den kommer i gang, går en flok unge mennesker pludselig på scenen og beder de tilstedeværende om at vende tilbage deres pladser. De oplyser, at nu er ventilationsanlægget slukket og dørene til salen lukket udefra. Og så begynder en happening, der kommer til at markere startskuddet på den danske miljøbevægelse.

Først er der støj. Infernalsk støj. Fra båndoptagere placeret rundt omkring i salen vælter optagelser af trafiklarm og DC 9-fly ud over forsamlingen.

Kort efter bliver lyset slukket, ti skraldespande med affald bliver antændt og overhældt med væske, så en stinkende røg breder sig i lokalet. To af fyrene på scenen tænder ild til stålrør fyldt med tobak. De går rundt mellem rækkerne og puster den tykke tobaksrøg i hovedet på tilskuerne, som nu er begyndt at vise tydeligt ubehag ved den fortættede luft i auditoriet. Ubehaget bliver ikke bedre af de lysbilleder af lungekræftoperationer, kulilteforgiftningstilfælde og døde fisk og fugle, som bliver projiceret op på væggen.

Men de hurtigt arbejdende unge på scenen er slet ikke færdige. Ind kommer et stort akvarium med en stor flot guldfisk i. Ned i vandet bliver der hældt et ordentligt skvæt spildevand, som aktivisterne har hentet direkte fra Proms Kemiske Fabrikers afløb. Der går ikke længe, før fisken svømmer sidelæns, og da den vender bugen i vejret, fylder nogle af folkene på scenen vandforstøvere med vand fra Emdrup sø og begynder at sprøjte folk i hovedet med det. Imens bliver der vist billeder af fisk fra søen med kræftsvulster ud af lungerne. På dette tidspunkt antager lokalet „karakter af total opløsning og kaos“, som der nogle dage senere står i Ekstra Bladet.

Og der er mere. En stor Nimbus-motorcykel kører pludselig ind på scenen og brager med fuldt knald på udstødningen rundt og rundt, mens smilende piger i sommerkjoler deler ud af æbler. Nogle få når at smage på dem, før en på scenen oplyser, at æblerne er sprøjtet med insektmidlet

Foto: Niels Juul Busch

„Er der en dyreven til stede, der vil redde denne and?“ Anden bliver ofret ved NOAHs fødsel på forureningsdagen den 9. marts 1969. Til venstre Carl Herforth og til højre Peder Agger.

Bladan, som i dag er forbudt, hvorefter folk hurtigt spytter ud. Det hele kulminerer med, at lyset tændes igen, og en flaksende vildand fra Vildtstationen bliver båret ind på scenen. Mens en af aktivisterne fortæller om olieforurening, overhælder to af de andre anden med fed spildolie. Til sidst bliver den rakt i vejret, og nogen råber: „Er der en dyreven til stede, som vil redde denne and?“

Ingen reagerer. Folk måber bare. Uden varsel kommer en fyr til fra højre og klipper resolut andens hoved af med en saks, hvorefter den stadig baskende and bliver båret ned langs første række, mens blodet pumper ud over æresgæster og paneldeltagere. Og så bliver lyset og ventilationsanlægget tændt, mens aktivisterne proklamerer, at de vil starte en miljøbevægelse for at få gjort det, eksperter og politikere ikke gjorde noget ved.

Artiklen er skrevet af Rasmus Thirup Beck og er en for kortet og revideret udgave af et interview med arkitekt Carl Herforth, som var med til at stifte og udvikle NOAH i 1969. Artiklen blev bragt første gang i Samvirke, januar 2009, og indgår også i jubilæumsbogen „Miljøbevægelsens rødder“ fra NOAH (se også artiklen side 34 i dette nummer).

KLIMAUDSYN

Foto: prbuckley1 (Creative Commons)

De videnskabelige og politiske nyheder om klimaforandringerne kommer i disse måneder i en lind strøm. I anledningen af dette temanummer om klimavalget, har vi her samlet et lille udvalg af de vigtigste nyheder i en særlig udgave af (Klima)Udsyn.

HURTIG HANDLING KRÆVES

En artikel i *Nature Communications* fra januar 2019 viser, at det er stadig muligt at holde den globale opvarmning under halvanden grader celsius over præindustrielt niveau. Hvis hele den fossile brændstofinfrastruktur – kraftværker, fabrikker, motorkøretøjer, skibe og flyvemaskiner – fra nu af bliver erstattet med nul-kulstofalternativer, er der en 64 pct. chance. Hvis udfasningen starter i 2030, er chancen kun 33 pct.

er Kina, USA, Indien, Rusland, Japan, Tyskland, Iran, Saudi Arabien, Sydkorea og Canada. EU som helhed ligger på tredjepladsen. Kinas udledninger forventes at være øget med 4,7 pct. i 2018 og tegner sig for en fjerdedel af de globale udledninger. USA står for 15 pct. af udledningerne og efter års tilbagegang er de nu steget med 2,5 pct. hvilket hovedsageligt skyldes en stigning i biltransporten og forøget brug af naturgas.

KLIMA OG MILJØ I TOP HOS VÆLGERNE

I december 2018 viste *en meningsmåling foretaget af Norstat for Altinget og Jyllands-Posten*, at miljø- og klimapolitik for første gang nogensinde har topprioritet for vælgerne op til et Folketingsvalg i Danmark.

OVERFLADETEMPERATUREN STIGER

Ifølge en *ny prognose fra Storbritanniens meteorologiske institut* forventes den globale overfladetemperatur at ligge tæt på eller over 1,0°C over præindustrielt niveau i de næste fem år. Det vil gøre tiåret fra 2014 til 2023 til det varmeste, der endnu er registreret. Samtidigt er der ti pct. risiko for, at temperaturen i mindst et af de fem år midlertidigt kommer over 1.5°C.

DEN GLOBALE CO₂ UDLEDNING STIGER IGEN

Efter årtiers vækst, stagnerede CO₂-udledningerne mellem 2014 og 2016, men steg igen med 1,7 pct. i 2017 og 2,7 pct. i 2018 til 37,1 mia. ton CO₂. Det viser *nyt studie offentliggjort i Earth System Science Data* i december 2018. Stigningen skyldes hovedsageligt et voksende forbrug af kul samt udledninger fra transportsektoren, herunder flytransport. De største udledere

HAVENE OPVARMES HURTIGERE END ANTAGET

Ligesom 2016 og 2017 tegnede 2018 sig for de højeste havvands-temperaturer nogensinde. Havene opvarmes hurtigere end tidligere antaget, og vandspejlet vil sandsynligvis stige 30 cm ved århundredeskiftet alene som følge af opvarmningen. Det

viser en *artikel i tidsskriftet Science* fra januar 2019. Hertil kommer afsmeltningen fra iskapper og gletsjere. Dette vil forårsage kraftigere storme og orkaner og mere ekstrem regn. Selv hvis CO₂-udledningen falder kraftigt, vil havene fortsætte med at blive varmere igennem årtier.

HIMALAYAS ISKAPPE SMELTER

En tredjedel af Himalayas iskappe vil smelte inden år 2100, selv hvis den globale opvarmning begrænses til 1,5°C. Det viser en ny rapport med titlen *The Hindu Kush Himalaya Assessment*. Hvis ikke der gøres noget, vil to tredjedele af iskappen smelte. Gletsjerne er kritiske for vandforsyningen for de 250 mio. mennesker i Hindu Kush Himalaya-regionen og 1,65 mia. mennesker i Indien, Kina, Pakistan og andre lande. Femten procent af iskappen er allerede forsvundet siden 1970'erne.

OGSÅ HASTIG AFSMELTNING I GRØNLAND

Det hidtil grundigste studie af isafsmeltningen i Grønland, *offentliggjort i Nature* i december 2018, viser, at havvandsstigningerne kan komme markant tidligere end før antaget. Afløbet fra den store Nordgrønlandske iskappe – for øjeblikket den største kilde til tilførsel af ferskvand til verdenshavene – er 50 pct. højere end det præindustrielle niveau og eksponentielt stigende på grund af den globale opvarmning. Næsten hele stigningen er sket indenfor de sidste tyve år. Grønland bidrager for øjeblikket med ca. 20 pct. af den årlige havvandsstigning på 4 mm om året. Dette bidrag vil formentligt fordobles henimod slutningen af århundredet. Hvis al den grønlandske is smelter, stiger verdenshavene syv meter.

COP24 I KATOWICE I POLEN

Næsten 200 lande *vedtager praktiske retningslinjer* for implementeringen af Parisaftalen fra 2015 på FN's klimatopmøde COP24 i Katowice i Polen i december 2018. Fremover skal de give flere oplysninger om, hvordan de agter at gennemføre deres klimatiltag. Om end man ikke blev enige på alle de vigtigste områder, aftaltes regler for, hvordan CO₂-udledninger, kommende finansiering og teknologioverførsel til fattige lande skal rapporteres. Reduktionsmålene på klimatopmødet blev ikke hævet, hvad der ellers var lagt op til efter udgivelsen FN's Klimapanel's nylige rapport om, at den globale udledning af CO₂ skal reduceres med 45 pct. i år 2030 for at holde den globale opvarmning på 1,5 grad. En koalition bestående af de tre største olieproducerende lande – Saudi Arabien, USA og Rusland – samt Kuwait og Brasilien kastede grus i maskineriet. EU, der har bekendt sig til 1,5-gradersmålet, indtog en ledende og konstruktiv rolle under forhandlingerne, men blev kritiseret for ikke at have gjort nok for at indgå en alliance med de fattigste lande.

LANDES KLIMAPOLITIK LEVER IKKE OP TIL PARISAFTALEN

Kinas, Ruslands og Canadas nuværende klimapolitikker vil, hvis de var globale og gjaldt for alle klodens lande, føre til en temperaturstigning på mere end 5°C inden slutningen af århundredet, hvilket vil have katastrofale konsekvenser. Det fremgår af et studie *offentliggjort i Nature Communications* i november 2018. USA og Australien ligger kun lidt bagefter med en stigning på mere end fire grader, mens EU, tegner sig for mere end tre grader. Se også hjemmesiden *Paris Equity Check*.

EU: GRØN DREJEBOG FOR CO₂-NEUTRALITET

EU-kommissionen fulgte i januar 2019 sin *strategi for at gøre EU CO₂-neutralt i 2050* op med en *grøn drejebog*. Den foreslår bl.a., at der skal gøres mere for at omlægge til bæredygtige og grønne energiforsyninger i medlemslandene, bygningsmassen skal energieffektiveres og transportsektoren omstilles, så der på sigt kun kører nul-emissionsbiler på EU's vejnet.

TAB AF DYRELIV TRUER DEN MENNESKELIGE CIVILISATION

Menneskehedens aktiviteter har forårsaget et fald i populationen af alle klodens pattedyr, fugle, fisk og reptiler på 60 pct. siden 1970, og selve livsgrundlaget for den menneskelige civilisation er nu truet. Det viser den årlige rapport *The Living Planet Report 2018* fra WWF Verdensnaturfonden, som blev offentliggjort i oktober 2018. Den vigtigste grund til tab af dyreliv er tab af habitater, ikke mindst når de bliver forvandlet til landbrugsland. Ferskvandshabitaterne er de mest truede. Her er 83 pct. af faunaen væk. De regioner, der er hårdest ramt, er Syd- og Centralamerika, først og fremmest på grund af skovfældning. Tre fjerdedele af kloden er nu stærkt påvirket af menneskelige aktiviteter, herunder havene på grund af overfiskning. Halvdelen af havene er genstand for industrielt fiskeri.

Ved Niels Henrik Hooge, redaktionen

N

Maj '78

Te

Nr. 147

**NOAH
BLADET**

Marts 1994 kr. 25,-

108
NOAH-bladet

Collage: Tania Sloth

**NOAH
BLADET**

Juli 1992 25,-

NOAH
Nørrebrogade 39, 1. etage
Tlf. 35 36 12 11 - fax 35 36 12 12
DK - 2200 København
Giro 5 56 01 33

HVAD VILLE
DU BYDE
PÅ
- HVIS
DU FIK
UVENTEDE
GÆSTER...?

9

NOAH-bladet

JUNI '89 · KR. 2

Nr. 151

**NOAH
BLADET**

1995 kr. 25,-

MAJ '87 · KR. 15

**SVIN PÅ
FORSIDEN
IGEN**

**BILFRI DAG
TRAFIK
TJERNOBYL
Ø-LEJR**

nske svin er sunde

strutter af penicillin

6
20